

Türkiye'nin Vatandaşlık Politikalarının Öteki Algısındaki Rolünü Suriyeli Mülteciler Üzerinden Düşünmek

To Think of The Role of Turkey's Citizenship Policies in Sense of Other Perception Through Syrian Refugees

İbrahim KARATAŞ

Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

ibrahim.karatas@marmara.edu.tr

ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0127-468X

Öz

Vatandaşlık politikaları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ulus-devletçi çerçevede ele alınmaktadır. Türklük kimliği üzerinden tanımlanan bu politikalar soybağı ölçütüne dayanan Türk vatandaşlık modeliyle şekillenmektedir. Bu model başta içinde bulunan farklı etnik unsurları tek bir kimlik altında toplamak için kurgulansa da ilerleyen yıllarda yabancı kimliklerin ötekileştirilmesine yol açan nedenlerden biri olmuştur. Özellikle günümüzde Suriye'den Türkiye'ye göç eden insanlara yönelik gözlemlenen ötekileştirme tutumunun ulus-devletçi vatandaşlık politikalarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu makale, son yıllarda Suriyeliler için devletçe izlenen politikaları Türk vatandaşlığı, yabancılara yönelik yasal düzenlemeler, vatandaşlık hak ve ödevleri konularıyla ilişkilendirerek incelemeyi ve bu politikaların toplumsal yansımaları üzerinden sosyolojik analizini yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Vatandaşlık, Vatandaşlık Politikaları, Göç, Öteki Algısı, Suriyeli Mülteciler*

Abstract

The citizenship policies in Turkey as with the whole world have been tackled within the frame of the nation-state. Those being defined at the hands of Turkish identity have took form with the model of Turkish citizenship based on the criteria of the paternity. Although the model was initially built to collect the different ethnicities in itself under the same roof, it has been one of the reasons which led to otherising of the foreign identities in the following years. It is conceived that othering attitude which has been observed towards the people immigrating from Syria to Turkey has been particularly concerned with followed citizenship policies regarding to nation-state in recent years. Hence, this article aims at examining the policies for Syrian people, nowadays followed by the state as relating with the issues of Turkish citizenship, the legal regulations towards the foreign people, civic rights and duties and sociologically analysing those through their social reflections.

Keywords: *Citizenship, Citizenship Policies, Migration, Other Perception, Syrian Refugees*

Giriş

Anadolu coğrafyasının jeopolitik konumundan dolayı yüzyıllardır farklı etnik kimliklere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Coğrafyanın bu denli dinamik oluşunun altında yatan temel sebeplerin başında ise göç olgusu gelmektedir. Birçok kültürü ve etnik kimliği de bünyesinde barındırmış ve barındırmakta olan Türkiye'nin temelleri bu coğrafyaya yoğun Türk boylarının iskânıyla 11. asırda atılmıştır. Diğer yandan o yılların Anadolu Selçuklusu ve sonraları Osmanlısı olan Türkiye'nin vatandaşlık anlayışı günümüzden oldukça farklılaşmaktadır. Zira günümüz ulus-devlet temeline dayanan vatandaşlık konsepti o dönemlerde din ve yerel nitelik üzerinden tanımlanmıştır.¹ Her ne kadar bu vatandaşlık ayrımı 19. asrın sonralarına kadar devam etse de Osmanlılık ve Türkçülük gibi milli unsurlardan beslenmiş ve II. Meşrutiyet ile birlikte kurumsal bir özellik kazanmıştır.² Bahsi geçen bu kimlik, Cumhuriyetle Osmanlıcı ve İslamcı argümanlardan arındırılmış ve diğer kimlikleri kendi altında toparlayan salt bir Türkçülüğe doğru evrilmiştir. Böylelikle Türklük soybağı kriterine dayanan bir vatandaşlık modeli ortaya çıkmış ve bu anlayış bugünlere kadar toplumda milliyetçi siyasi partiler, sivil toplum örgütleri ve gönüllü teşekküller aracılığıyla güçlü temsiller bulmuştur.

Güçlü bir aidiyetle ve devletin ideolojik aygıtlarıyla motive edilen Türklük kimliği farklı kimlikleri de kendi bünyesinde tutabilmiştir. Lakin Türkiye'nin kendi içinde bulunan farklı etnik kökenlere ve erken yıllarında deneyimlediği göç olgusuyla gelen insanlara kucak açan bu kimliği, sonraki yıllara doğru göç eden insanlara hem muhtelif hükümet politikaları hem de toplumun belli kesimleri vasıtasıyla aynı

¹ Polat 2011, 133.

² Polat 2011, 137-139.

şekilde yaklaşmamıştır. Yabancılara yönelik geliştirilen çeşitli devlet politikalarıyla her ne kadar bu durum revize edilmeye çalışılsa da toplumca yansımaları çoğunlukla olumsuz yönde olmuştur. Bu yansımaların en somut olarak örnekleri ise günümüzde Ortadoğu'da Arap Baharı neticesinde meydana gelen iç karışıklıkların sebep olduğu kitlesel ve düzensiz göç dalgaları üzerinden görülebilmektedir. Kendi coğrafyalarındaki karmaşa nedeniyle göç eden bu insanlardan en belirgin olanları ise sayıları sebebiyle Suriyelilerdir. Suriyeli insanların başta coğrafi konumu ve dini yapısı sebebiyle Türkiye'yi birçok nedenden dolayı tercih ettikleri bilinmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriyelilere karşı izlediği açık kapı politikası³ ve ensar-muhacir⁴ benzetmesi üzerinden din kardeşliği vurgusu önemli bir yer arz etmektedir. Ancak Türk toplumunda olduğu gibi öngörülen bu hoşgörü ve nedenlerin yansımaları diğer ülke ve toplumlarda farklı olmuştur. Zira sayıları itibarıyla milyonları bulan bu insanların hemen hemen gittikleri her yerde ötekileştirildikleri görülmektedir.

Suriyelilerin gerçekleştirdikleri yoğun göçler yerleştikleri bölgelerin de öteki algısını etkilemektedir. Öyle ki ülkelerde bulunan mevcut yabancıların kimliğine bakılmaksızın direkt 'Suriyeli' damgası üzerinden ötekileştirdiği ifade edilebilmektedir. Bir bakıma yeni ötekiler Suriyeli etiketi altında homojenleşmektedirler. Örneğin Fransa'nın başta Müslüman kimliği olmak üzere diğer kimlikleri ötekileştirmek için kullandığı bu imaj,⁵ Suriyelileri tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da birtakım ayrımcılıklara maruz bırakmaktadır. Türkiye'de ise durum din kimliğinden ziyade dilsel ve etnik farklılıktan ötürü kaynaklanmaktadır. Etnik farklılığın getirdiği birtakım ekonomik, politik ve sosyal koşullar da bu ötekileştirme eğilimine katkı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında ise Suriyelilere yönelik bu ötekileştirme eğiliminin Türkiye'de izlenen vatandaşlık politikaları ve bu politikaların toplumsal yansımaları açısından ne anlam ifade ettiği yorumlanmaya çalışılacaktır.

1. Türk Vatandaşlığı Kavramının Tarihsel Arka Planı

Göç olgusunun beraberinde getirdiği temel sorunların başında vatandaşlık tartışmaları gelmektedir. Vatandaşlık ve göç olgusu tartışmasından önce ise vatandaşlık tanımı bugünkü haline nasıl geldi sorusunu yanıtlamakta yarar vardır. Öyle ki vatandaşlık konseptinin temelleri Antik Yunan ile birlikte atılmıştır.⁶ Ancak bahsi geçen vatandaşlık tahayyülünün kullanımı günümüzden oldukça farklıdır. Zira bu bağlamda çizilen vatandaş tanımında o dönemin Sparta kentlisi, askerlik hizmeti veren, erdemli ve devlet yönetiminde etkili olan erkekler odak noktasıdır.⁷ Bu benzer durumun Roma döneminde de devam ettiği bilinmektedir.⁸ Fakat Aydınlanmayla beraber bu olgunun değiştiği görülmektedir. Nitekim modernleşme düşüncesiyle beraber özgürlük ve özerk olma durumları vatandaşlık kavramı zemininde değerlendirilmeye başlanmıştır.⁹ Vatandaşlık kavramı ilerleyen yıllarda Aydınlanmanın zorunlu kıldığı Fransız İhtilali ile beraber bugünkü bağlamına daha çok yaklaşmıştır. Zira ulus-devletleşme sürecinin en önemli katalizörlerinden biri olan İhtilal iktisadi, sosyal ve politik birtakım hakları vatandaşlık kavramının kapsamına sokmuştur.¹⁰ Ayrıca kamusal alanı da zorunlu kılan bu ulus-devlet modeli eşitlikçi ve her bireyin haklarını gözeden bir mefhumu ihtiva etmiş ve böylelikle vatandaşlık kavramı ulus-devlet bağlamı içinde günümüze yakın bir hâl almıştır. Dünyada bu tür

³ Ayrıca bakınız: Mültecilerle Dayanışma Derneği "MHK(Mülteci Hakları Koordinasyonu)'dan Başbakan'a Açık Mektup: Mülteciler İçin Açık Kapı Politikası", 21 Ağustos 2014, <http://www.multeci.org.tr/haberler/mhkdan-basbakana-acik-mektup-multeciler-icin-acik-kapi-politikasi/>, 3 Mayıs 2020 tarihinde erişildi; Türkiye'nin açık kapı politikalarına yönelik kriz yönetim sürecine dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: M. Murat Erdoğan, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO), "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Çalıştayı", Ankara, 27 Mart 2014.

⁴ Ayrıca bakınız: Haber7com "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizler Ensar sizler muhacir", 7 Ekim 2014, <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/1208342-cumhurbaskani-erdogan-bizler-ensar-sizler-muhacir>, 3 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.

⁵ Çoban 2017, 38.

⁶ Bookchin 1987, 32.

⁷ Heater 2007, 18-19.

⁸ Heater 2007, 49.

⁹ Gündoğdu 2004, 13.

¹⁰ Gündüz & Gündüz 2002, 15.

kavramsal gelişmeler seyrederken, Osmanlı Devleti de Fransa çıkışlı bu vatandaşlık modelinden etkilenmiş ve vatandaşlık süreçlerini buhranlı bir şekilde Cumhuriyete miras bırakmıştır.

Osmanlı, çok uluslu bir devlet olması hasebiyle imparatorluk olarak nitelendirilmektedir. Zira bu imparatorluk sosyal, etnik, kültürel veyahut iktisadi yönden birbirinden farklı halkları tek bir bütün içerisinde bir araya getiren hem siyasi hem de bölgesel yapı olarak ele alınabilmektedir.¹¹ Lakin imparatorluk zamanla birtakım milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla beraber çözülmeye başlamıştır. Çözülmenin getirdiği bazı sosyo-politik kimlik buhranları Osmanlıyı kendi tebaasıyla arasında imzalamak durumunda kaldığı anayasal düzenlemelere itmiştir.¹² Tebaadan vatandaşlığa geçiş bağlamında ortaya çıkan bu anayasal düzenlemelerin ve gelişmelerin başlangıcı olarak II. Meşrutiyet önemli bir rol üstlenmektedir. Her ne kadar vatandaşlık ışığında II. Meşrutiyetin ilk zeminini hazırlayan Tanzimat reform programı olsa da bu program genel olarak siyasi önlemler niyetiyle uygulanmıştır. Ancak yine de unutulmamalıdır ki Batılı anlamda Tanzimat Fermanı ulus-devletçi vatandaşlık düşüncesinin ilk tohumlarını ülkeye eken programdır.¹³ Bununla beraber 20. asrın başlarına doğru kaybedilen toprak ve Batılı tarzdaki yenilikler dolayısıyla sosyo-politik dokusu değişmeye başlayan Osmanlı devleti bu değişime yanıt olabilecek modeller aramıştır. Arayışın bir neticesi olarak Anglosakson kökenli vatandaşlık modeli ise Osmanlı için o dönemin koşullarına ayak uydurulabileceği en ideal sistem olmuştur.

II. Meşrutiyet siyasal modernleşme bağlamında cemaatten topluma, mekanikten organik dayanışmaya geçişle şekillenen ve yeni bir siyasal-kamusal anlayışın ürünü olan vatandaşlık kavramını ülkeye getirmiştir.¹⁴ Bununla birlikte vatandaşlık anlayışının zamanla oturabilmesi için belli başlı kurumların seferber edilmesi gerekmiş ve bu bağlamda özellikle eğitim kilit bir rol üstlenmiştir.¹⁵ Öte yandan Türkiye'nin bu çerçevede çizdiği yurttaşlık profili eğitim mecraları yoluyla Geç Osmanlı Devleti Döneminden bugüne oldukça değişmiştir. Bu değişmelerin temel sebeplerinden biri siyasi ideolojilerdir. O dönemin siyasi ideolojilerinin genel özelliği ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. Örneğin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru toprak bütünlüğünü korumaya yönelik ders kitaplarında Osmanlı Tarihi, Osmanlı Coğrafyası ve Malumat-ı Medeniye gibi konuları işlediği görülmektedir.¹⁶ Ülkeyi kurtarma ve aynı zamanda Osmanlı kimliği fikirlerini güçlendirmeyi amaçlayan bu ideolojik uğraş açıkça bir vatandaşlık politikasının delili niteliğindedir.

Osmanlı yurttaşlığı konsepti her ne kadar ders kitaplarına girmiş olsa da ancak geçici çözümler üretebilmiştir. Nitekim 19. yüzyıl ile beraber dünyanın idari arenasında yaygınlaşmaya başlayan milliyetçilik ve bunun doğurduğu ulus-devletçilik modeli Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısını zedelemiş ve dolayısıyla ülkenin rejim değişikliğine gitmesini tetiklemiştir. Modernitenin bir ürünü olan yurttaşlık temayülü bu bağlamda Türkiye'nin yeni rejimli bir ulus-devlet inşa etmesi için fonksiyonel bir görev üstlenmiştir. Binaenaleyh artık Osmanlı vatandaşlığından ziyade Türk vatandaşlığı kavramının zemini doldurulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar rejim değişmiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nin kültürel, siyasi, idari ve hukuki bakımdan devamı niteliğinde olan bir ulus-devlettir.¹⁷ Bu nedenle her iki vatandaşlık modelinin de birbirinin tamamlayıcısı statüsünde olduğu düşünülebilmektedir. Cumhuriyetle beraber gelen vatandaşlık modeli teoride her ne kadar Fransız ve Alman modellerinden esinlenerek oluşturulsa da Osmanlı imparatorluk modelinden gelen siyasal ve toplumsal yapının bu vatandaşlığa etkisi yadsınamaz bir gerçektir.¹⁸ Ayrıca Geç Osmanlı Dönemi aydınlarından olan Ziya Gökalp'in ülkenin var olduğu kimlik buhranına çözüm olarak sunduğu sosyal idealizm fikirleri de açıkça Erken Cumhuriyet Dönemi yeniliklerinin

¹¹ Howe 2002, 15.

¹² 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876-1878; 1908 Kanunu Esasi. Ayrıca bakınız: Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, 3-44.

¹³ Gencer 2009, 71.

¹⁴ Üstel 2009, 25-27.

¹⁵ Üstel 2009, 30.

¹⁶ Üstel 2009, 39.

¹⁷ Ortaylı & Küçükaya 2016, 7.

¹⁸ Şit 2008, 71.

arka planını oluşturmaktadır. Gökalp'in fikirleri bu bağlamda ulusçu bir zeminde değerlendirilebilmektedir.¹⁹ Gökalp gibi Osmanlı'nın mirasçısı olan aydınlar bu çerçevede Cumhuriyetin ideolojik temellerini atmıştır.²⁰ Bu ideolojik temellendirmenin üzerine kurulan Türk milliyeti kavramsallaştırmasının dikkat çekici yönü ise geçmişten günümüze dışlayıcı bir diskurdan ziyade bütünlendirici saikler ve vatansever kavramıyla birlikte kullanılmış olmasıdır.²¹ Anadolu'nun çok kültürlü bir coğrafya olmasından ötürü geliştirilen bu milliyet söylemi şüphesiz Erken Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışında da yerini bulmuştur. Yeni rejimini benimseyen Cumhuriyet artık kendisine Osmanlı'dan daha öncesine ve eskisine dayanan bir tarih kimliği mücadelesine girmiştir. Bu nedenle Osmanlı'dan çok, Osmanlı öncesi Türklerin Orta Asya'dan dünyaya nasıl yayıldığı ve yayıldıkları bölgeleri nasıl uygar hale getirdikleri referans alınarak bir Türk tarihi tanımı tercih edilmiştir.²² Bu tarih tanımı yapılırken, özellikle Türk kimliği ve İslam birbirinden ayrıştırılmış ve Kemalist söylem çerçevesinde yeni bir makbul vatandaşlık inşası gündem olmuştur.²³ 30'lu, 40'lı yıllara doğru ise bu vatandaşlık profili eğitim müesseseleri yoluyla aynılaştırma politikaları üzerinden ayrıca yürütülmüştür.²⁴ Erken Cumhuriyetten Çok Partili Döneme kadar süren bu radikal kopuş süreci dönemin bilimsel tez ve eserlerine de yansımıştır. Özellikle yeni bir milliyeti tanımlamada bu milliyetin tarihe çıkış noktası işlevsel bir öneme sahiptir. Bunun içinse somut belgelere ve örneklemelere dayanan çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar Erken Cumhuriyet yurttaşlarının kimlik arayışının bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin Afet İnan'ın Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi²⁵ adlı eserinde işlediği Türk ırkının antropolojik özelliklerini saptama gayreti buna kanıt olacak niteliktedir. Bilimsel gayretlerin yanında o dönemde okullarda okutulan Malumat-ı Vataniye ve Yurt Bilgisi dersleri de benzer şekilde sosyo-politik bir kimlik inşası hedefi gütmüştür. Bu kimliğin temel amacı ise Cumhuriyete medeni ve vatansever yurttaşlar yetiştirmektir.²⁶ Kısaca Türkiye'nin Çok Partili Dönemine kadar olan süreçte vatandaşlık kavramı bütüncül, kamusal ve özel alan ayrımı olmadan devlet ile bütünleşik bir milliyet duygusuyla işlenmiştir. Cumhuriyetin getirdiği bu vatandaşlık hissiyatı aynı zamanda bürokratik kurullarla barışık apolitik bir milliyet bağlamı da oluşturmuştur.²⁷

Çok partili döneme geçişle birlikte Erken Dönem Cumhuriyetinin sınırlarını çizdiği vatandaşlık tanımı değişmeye başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisine alternatif olarak ortaya çıkan Demokrat Parti Cumhuriyet Halk Partisinin kendi ideolojik zeminleriyle çizdiği vatandaşlık politikalarında liberal bir zemin oluşturmaya neden olmuştur.²⁸ Bu bağlamda Türkiye için ideal bir yurttaş dışa yönelimli, insan hakları, demokrasi ve serbest piyasa ile barışık olmalıdır anlayışı ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde bireylerin yurttaşlık haklarından ziyade devlete karşı sorumlulukları ön plana çıkarılmaktadır.²⁹ Örneğin her Türk vatandaşının devlete karşı sorumluluklarından biri olan seçim, Çok Partili Dönem itibarıyla yurttaşlık bilgisi kitaplarında oldukça yaygın olarak işlenmeye başlanmıştır. Ayrıca demokrasinin temelini seçimden alması da bununla oldukça yakından

¹⁹ Alakel 2011, 15.

²⁰ Ayrıca bakınız: Mehmet Kaan Çalen, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak", *Türk Ocakları Türk Yurdu Dergisi*, 31(289) 2011, 292-298.

²¹ Ahmad 2008, 99.

²² Copeaux 2006, 59-61.

²³ Copeaux 2006, 67.

²⁴ Polat 2010, 148.

²⁵ 1937 yılında antropometrik bir ankete dayanan bu eserde ari bir Türkün fiziksel özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yurt dışından getirilen ölçüm araçlarıyla gerçekleştirilen bu çalışma, 64 bin kişi üzerinde uygulanmıştır. Ölçümlere göre, Türk halkının birçoğu orta boylu, kafa karinesi 80 ve üzerindedir. Bu bakımdan brakisefal yapılı bir başa sahiptir. Mogoloit tesir az, burunlar düz, ciltler nadiren esmerdir. Gözler açıktır; bilhassa çok açıktır. Saçların çoğunluğu kestane rengindedir. Öyle ki Türk halkı, Avrupa'nın Büyük Beyaz ırkı olan *homo alpinusa* mensuptur. Ayrıca bakınız: Afet İnan, *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi: Türk Irkının Vatanı Anadolu (64.000 kişi üzerinde anket)*, Ankara, 7(15), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.

²⁶ Üstel 2009, 322.

²⁷ Üstel 2009, 327.

²⁸ Erdoğan 2003, 75.

²⁹ Karakılıç & Müjdeci 2014, 190.

ilişkilidir.³⁰ Yine bu dönemde öne çıkan eğilimlerden biri genç kesimleri muhafazakâr tabana dayanan milliyetçi politikalarla yetiştirmektir. Bu politikalara ecdada ve onun değerlerine bağlılık, aynı zamanda dış mihraklı yabancı temayüllere (komünizm gibi) karşı güvensizlik tutumu da eklenebilmektedir. 60'lı yıllarda kurulan "Türk Gençlik Derneği" o dönemde faaliyet göstermeye başlamış ve bu türden ideolojiye sahip birçok dernekten sadece biri olmuştur.³¹ Bahsi geçen yıllarda yurttaşlık kavramı, Erken Cumhuriyet Dönemi çerçevesinde tanımlanan milliyet çizgisinden çıkıp daha geniş bir kapsama oturtulurken, katılımcılık bağlamında bir kopuş gözlenmemektedir.³² Dolayısıyla 60'lı ve bu süreci takip eden 80'li yıllara kadar vatandaşlık kavramı temel hak ve özgürlükleri ve de sorumlulukları kapsayan saf bir pozitif hukuk anlayışıyla sınırlandırılmıştır.³³

Çok Partili Dönem ve 60'lı yıllarla beraber değişiklik geçiren yurttaşlık profili daha sivil ve katılımcı bir argümanla ilerlerken, özellikle 1980 askeri müdahalesi ve 1982 Anayasası ile beraber tekrardan 40'lı yılların egemen diskuru olan militan vatandaşlık algısına dönüş yapmıştır.³⁴ 1982 Anayasası bunun bir sonucu olarak devleti haklar çerçevesinde vatandaşlardan daha öne koymuş ve yurttaşlık haklarını belli ölçüde sınırlamıştır. Bu nedenle 82 Anayasası, 60'lı ve 70'li yıllarda deneyimlenen ve dış odaklı olduğu düşünülen toplumsal buhranlara yönelik birtakım önlemleri içeren bir metindir. Öncelikle asayiş ve düzen arayışı bağlamında oluşturulmuş bu Anayasa böylelikle yurttaşlık ödev ve mesuliyetlerine dayanan, dış tehlikelere karşı duyarlı, milli birlik ve konsolidasyonla bağdaşan bir yurttaşlık modeli getirmiştir.³⁵ Her ne kadar 90'lı yılların sonuna doğru eğitim müfredatına "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" dersi eklenerek sivil ve katılımcı bir yurttaşlık modeli oluşturulmaya çalışılmış olsa da 80'li yıllarda çizilen konformist ve itaatkâr yurttaş profili bu hamleyi gölgelemektedir.³⁶

Genel anlamıyla Cumhuriyetin oluşturduğu vatandaşlık modeli Osmanlı miraslı bir anlayışa sahip olup bundan bağımsız düşünülemez. Nitekim bu ayrılmazlık Osmanlı ve Cumhuriyetin Anayasalarında da rahatça gözlemlenebilmektedir. Örneğin 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının vatandaşlık bağlamında çizdikleri modelde yer alan Türk Devletine vatandaşlık bağı ile gönülden bağlılık anlamına gelen maddeleri bu duruma kanıt niteliğindedir.³⁷ Cumhuriyet anayasalarına binaen 1876 Kanun-i Esasi 8. maddesi de benzer şekilde duruma yaklaşmaktadır.³⁸ Zira hem Osmanlı Devleti hem de Cumhuriyet olsun din ya da ırk ayırt etmeksizin bünyesinde bulunan her bireyi kendi vatandaşı olarak görme güdüsüyle hareket etmiştir. Ancak benimsenen bu vatandaşlık anlayışının muhtelif hükümetler ve toplumun farklı kesimlerince yansımaları yabancılara karşı değişebilmiştir.

2. Türkiye'nin Vatandaşlık Kanunu

Önceki bölümde belirtildiği üzere vatandaşlığın modern anlamda tarihsel zemini ulus-devletin siyasal bir aktör olarak tarih sahnesine çıkmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda tanımı gereği vatandaşlık kavramı kendi içinde komplike unsurlara ev sahipliği yapmaktadır. Kavramın karmaşık olma gerekçesi ise Türkiye örneğinde olduğu gibi tanımının ve algısının yerine ve zamanına göre değişiyor olmasıdır. Ancak genel bir sosyolojik yaklaşımla vatandaşlık kavramı ifade edilirse: Bireyi toplumun etkin bir unsuru olarak ele alan ve bundan mütevellî kaynakların toplum fertlerine ve aynı zamanda toplum içindeki gruplara nüfuzunu şekillendiren birtakım hukuki, politik, iktisadi ve kültürel uygulamaların bütününe verilen isimdir.³⁹ Bununla beraber ferdin dünyaya geldiği yer ve soy kütüğü

³⁰ Tülin 1952, 75.

³¹ Karpat 2009, 247-248.

³² Üstel 2009, 327.

³³ Üstel 2009, 327.

³⁴ Durgun 2010, 87.

³⁵ Polat 2011, 154.

³⁶ Üstel 2009, 328.

³⁷ Şit 2008, 71.

³⁸ Madde 8. Devleti Osmaniye tabiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir. Ayrıca bakınız: <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, 7 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

³⁹ Turner 1993, 2.

de genel olarak hukuki anlamda ülkelerin ulusal vatandaşlık ölçütleriyle yakından ilişkilidir. Zira bir kişi herhangi bir ülkenin vatandaşı olmak istiyorsa ebeveynlerinin vatandaşı olmak istediği ülkeyle soybağının olması ya da o ülkede doğmuş olması gerekmektedir. Fakat hiçbir soybağı olmadan da yabancı birinin kendi başına (ius soli esası) bir ülkede vatandaş olması mümkün olup bu durumun emsali ABD Anayasasında görülmektedir.⁴⁰ Her ne kadar Türkiye’de de Turkuaz Kart Yönetmeliği⁴¹ ile ABD’ye benzer bir vatandaş olma yolu bulunsa da hukuki ve sosyal anlamda kişinin soybağı ile Türk olması daha kabul gören bir durum olabilmektedir. Dil ve soy bazlı ulus-devletçi politika ve aygıtlarla güdümlenen toplum fertlerinin ve devlet geleneğinin bu yönde tasavvur edilebiliyor olmasının altında yatan tarihsel gerekçelerin başında ise ülkenin kuruluş felsefesini oluşturan Türk ulusunun inşa şekli ve kuruluş süreci öncesinde, yani 19. asrın ikinci yarısında ortaya çıkmış Osmanlı düşünce akımları gelmektedir.⁴²

Türk Vatandaşlığı 1982 Anayasası’nın 66. Maddesinde, “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk’tür.” şeklinde tanımlanmıştır.⁴³ Vatandaşlık kanununun belirlediği şartların sağlanması ile kazanılan bu hak, ilgili madde ve ulus-devlet bağlamında düşünülürse Türk soybağı üzerinden ifade edilmektedir. 1924 ve 1961 Anayasalarında da aynı şekilde ifade edilen Vatandaşlık Kanunu, kişi ile devlet arasında bulunan hukuki bağ olarak tanımlanabilmektedir; ancak 1924 Anayasasının 1961 ve 1982 Anayasalarından farklı olarak cumhuriyetçi vatandaşlık modelini kimlik temelli almamakla beraber giderek modern bir çizgiye doğru evrilen dünyada vatandaş temelli ele aldığı söylenebilmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla bireylerin sosyal sınıfı, cinsiyeti, dini ya da etnik kökeninden ziyade milliyeti ön plana çıkmaktadır.

Kişilerin vatandaşlık talep etmedikçe ve vatandaş olarak ülkede kabul edilmedikçe statüleri zamana bağlı ve geçicidir. Bu çerçevede Türkiye’de nasıl vatandaş olunabileceğine dair kanun ve yönetmeliklere bakıldığında 5901 Sayılı Vatandaşlık Kanunu’nun 11. maddesi uyarınca Türkiye’de kesintisiz 5 yıl boyunca ikamet eden yabancıların aşağıdaki şartları sağlamaları durumunda genel yoldan Türkiye vatandaşı olacağı görülmektedir:⁴⁵

- Yabancı millî hukukuna göre reşit olması, vatansız ise T.C. Medeni Kanunu gereğince, reşit olmalı;
- Vatandaşlık başvurusundan itibaren geriye yönelik en az 5 yıl Türkiye’de ikamet etmiş olmalı;
- Yabancı Türkiye’ye yerleşmek isteğini belirtmesi gerekmektedir. Örneğin, Türkiye’de gayrimenkul edinmek, T.C. vatandaşı ile evlenmek, Türk Vatandaşı anne, baba, çocuk sahibi olmak gibi eylemlerde bulunmalı;
- Kamu sağlığı açısından tehdit oluşturacak bir hastalığa sahip olmamalı;
- Kamu ahlakına uygun olmayan davranışlar sergileyen kişi olmamalı;
- Türk toplumunun içinde yer alabilmesi için Türkçe konuşabilmeli;
- Türkiye’de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini sağlayabilecek mesleğe ve gelire sahip olmalı;
- Ülke güvenliği ve kamu düzenine tehdit oluşturacak bir durumu olmamalı.

Bu genel ölçütlerle beraber Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabilmenin farklı yolları da vardır. Bu yollar Türk Vatandaşlığı Kanunu⁴⁶ ile belirlenen soybağı kriterlerine ve Turkuaz Kart Yönetmeliğine

⁴⁰ Temelat 2011, 12.

⁴¹ Ayrıca bakınız: T.C. Resmi Gazete “Turkuaz Kart Yönetmeliği”, 14 Mart 2017 No: 30007, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170314-1.htm>, 24 Mart 2020 tarihinde erişildi.

⁴² Bu düşünce akımlarından Türkçülük akımını daha detaylı kavramak için ayrıca bakınız: Mehmet Kaan Çalen, “Ali Suâvî’de Türklük Tasavvuru”, *Türk Ocakları Türk Yurdu Dergisi*, 37(354) 2017, 63-68.

⁴³ Türk Vatandaşlığı tanımı için inceleyiniz: Türkiye Büyük Millet Meclisi “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=66, 2 Nisan 2020 tarihinde erişildi; T.C. Resmi Gazete “Türk Vatandaşlığı Kanunu”, 22 Şubat 1964 No:11638, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11638.pdf>, 4 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

⁴⁴ Anbarlı Boztaş 2010, 171.

⁴⁵ Bu maddeler Türk Vatandaşlığı Kanunu kapsamında olup daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf>, 24 Mart 2020 tarihinde erişildi.

⁴⁶ Ayrıca bakınız: T.C. Resmi Gazete “Türk Vatandaşlığı Kanunu”, 12 Haziran 2009 No: 27256, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf>, 24 Mart 2020 tarihinde erişildi.

dayanmaktadır. Kriterleri sağlayan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kabul edilmektedir ve diğer tüm vatandaşlarla eşit haklara sahiptir. Eşitlik ilkesine dayanan bu vatandaşlık kıstas ve politikalarının somut olarak toplumda hayat bulduğu hukuki zemin ise 1982 Anayasası'nda yer alan kişinin temel hak ve ödevleridir.

Siyasi temel hak ve ödevlerin bir parçası olan ve birçok yolla elde edilebilen Türk Vatandaşlığına dair ibare 1982 Anayasasının ikinci kısmında düzenlenmiştir. “Genel Hükümler” başlıklı birinci bölümünün 12. ve 16. maddeleri uyarınca bu temel hak ve hürriyetlerin özelliği, sınırlanması, kötüye kullanılmaması, durdurulması ve yabancıların durumu hükme bağlanmıştır.⁴⁷ Bu hak ve ödevler de kendi içinde Kişinin Temel Hakları ve Ödevleri, Sosyal Ekonomik Haklar ve Ödevler, Siyasî Haklar ve Ödevler olarak 3 başlık halinde sınıflandırılmıştır.⁴⁸

Tablo 1. Kişinin Temel Hakları ve Ödevleri, Sosyal Ekonomik Haklar ve Ödevler, Siyasî Haklar ve Ödevler

Kişinin Temel Hakları ve Ödevleri	Maddenin İçeriği
Madde 17	Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı
Madde 18	Zorla Çalıştırma Yasağı
Madde 19	Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması
Madde 20	Özel Hayatın Gizliliği
Madde 21	Konut Dokunulmazlığı
Madde 22	Haberleşme Hürriyeti
Madde 23	Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti
Madde 24	Din ve Vicdan Hürriyeti
Madde 25	Düşünce ve Kanaat Hürriyeti
Madde 26	Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti
Madde 27	Bilim ve Sanat Hürriyeti Basın ve Yayınla İlgili Hükümler
Madde 28	Basın Hürriyeti
Madde 29	Sürelî ve Süresiz Yayın Hakkı
Madde 30	Basın Araçlarının Korunması
Madde 31	Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı
Madde 32	Düzeltilme ve Cevap Hakkı Toplantı Hak ve Hürriyetleri
Madde 33	Dernek Kurma Hürriyeti
Madde 34	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı
Madde 35	Mülkiyet Hakkı Hakların Korunmasıyla İlgili Hükümler
Madde 36	Hak Arama Hürriyeti
Madde 37	Kanunî Hâkim Güvencesi
Madde 38	Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar
Madde 39	İspat Hakkı
Madde 40	Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler	Maddenin İçeriği
Madde 41	Ailenin Korunması
Madde 42	Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi
Madde 43	Kıyılardan Yararlanma
Madde 44	Toprak Mülkiyeti
Madde 45	Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması
Madde 46	Kamulaştırma
Madde 47	Devletleştirme
Madde 48	Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti Çalışma İle İlgili Hükümler
Madde 49	Çalışma Hakkı ve Ödevi
Madde 50	Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı
Madde 51	Sendika Kurma Hakkı
Madde 52	Sendikal Faaliyet Toplu İş Sözleşmesi, Grev Hakkı ve Lokavt
Madde 53	Toplu İş Sözleşmesi Hakkı
Madde 54	Grev Hakkı ve Lokavt
Madde 55	Ücrette Adalet Sağlanması
Madde 56	Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması
Madde 57	Konut Hakkı

⁴⁷ Gözler 2000, 211.

⁴⁸ Gözler 2000, 212-214.

Madde 58	Gençliğin Korunması
Madde 59	Sporun Geliştirilmesi
Madde 60	Sosyal Güvenlik Hakkı
Madde 61	Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler
Madde 62	Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları
Madde 63	Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması
Madde 64	Sanatın ve Sanatçının Korunması
Madde 65	Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı

Siyasi Haklar ve Ödevler	Maddenin İçeriği
Madde 66	Türk Vatandaşlığı
Madde 67	Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma Hakları
Madde 68	Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma
Madde 69	Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar
Madde 70	Hizmete Girme
Madde 71	Mal Bildirimi
Madde 72	Vatan Hizmeti
Madde 73	Vergi Ödevi
Madde 74	Dilekçe Hakkı

Görüldüğü üzere 1982 Anayasasıyla bugünkü şeklini alan temel hak ve ödevlerden vatandaşlık hakkı siyasi hak ve ödev bağlamında listelenmiştir.⁴⁹ Fakat vatandaşlık hakkı her ne kadar Anayasa'da Siyasi Hak ve Ödevler başlığı altında olsa da sosyal ve ekonomik haklar gibi diğer hakların garantörü niteliğindedir; zira vatandaşlık hakkı elde eden bireyler listelenen tüm haklardan yararlanmaktadır. Bu durum vatandaşlığın siyasi bir temele sahip olduğu kadar sosyal ve ekonomik yanlarının olduğunu da göstermektedir.

Türkiye'nin son yıllarda yoğun olarak yaşadığı göç dalgaları bu hak ve ödevlerin yeniden tartışılmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁰ Özellikle yakın geçmişte Türkiye'ye yapılan kitlesel dış göçler devlet eliyle bu vatandaşlık haklarının insani yardım kapsamında yabancılara yönelik genişletilmesine sebebiyet vermiştir. Öte yandan bu yardımın toplumsal yansımaları bazen olumlu bazense olumsuz olmuştur. Bahsi geçen bu yansımalar gelecek başlıklarda tartışılacaktır.

3. Türkiye'de Göç Olgusu ve Yabancılara Yönelik Kanunlar

Ulus-devletin mirası olarak kabul edilebilecek soybağı kriteri vatandaşlığın bir bakıma hangi koşullar altında daha görünür olabileceğine de ışık yaktmaktadır. Grup kimliklerinin görünürlüğü çoğunlukla gruba aidiyeti bulunmayan aktörlerin varlığında ortaya çıkmaktadır. Bu ifade makro anlamda düşünülecek olursa göç olgusu ile içkin olduğu görülmektedir. "Göç, bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi olarak tanımlanmaktadır ve süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran nüfus hareketleri bu kapsama dâhil edilmektedir".⁵¹ Bu kapsam göç eden insanların göç ettiği mekân ve bu mekânın sakinleri arasındaki dinamik ilişkiyi incelemektedir. Göçün mümkün kıldığı etkileşimi belirleyen temel faktörler göç eden insanlar ve göçün gerçekleştiği yerin insanları arasındaki

⁴⁹ 1982 Anayasası 2709 numaralı kanun gereğince düzenlenen temel ve hak ödevlerde hukuk, eşitlik, laiklik, sosyal devlet, milliyetçilik, medeniyet, Atatürkçü çizgiye işaret eden, Yurtta sulh, cihanda sulh kavram ve ifadeleri sık sık yinelenmektedir. Daha ayrıntılı inceleme için ayrıca bakınız: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, 25 Nisan 2019 tarihinde erişildi.

⁵⁰ Bostan 2018, 62-64.

⁵¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2015, 6-7.

rastlaşmanın üretildiği süreci belirlemekte olup bu süreç içerileme ve dışlama üzerinden göç eden bireylerin soy, sınıf ve göçmen statülerine göre somutlaşmaktadır.⁵²

Tarihsel anlamda Türkiye’de göç olgusu⁵³ başlangıç olarak Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde deneyimlenen, özellikle savaş ve toprak kayıpları sebebiyle yaşanan yoğun kitlesel göçler üzerinden tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyete geçiş evresinde Türkiye’ye birçok Müslüman ve Türk milliyetine sahip insanların kitlesel göçler yaptığı görülmektedir. Bahsi geçen süreç Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kaybettiği topraklarda bulunan Arnavut, Çerkez, Boşnak, Türk ve birçok topluluğun Anadolu coğrafyasına göç etmeleriyle başlamıştır.⁵⁴ Osmanlı’nın çok uluslu bir cihan imparatorluğu olmasından ötürü gerçekleşen bu göçler ülkeyi başa çıkılması zor bir sürecin içine çekmiştir. Diğer yandan içinde farklı dini, mezhepsel ve etnik unsurları barındıran Devletin benimsediği millet sistemi⁵⁵ ise zarar görmüştür. Din ve mezhep temelli yaklaşımı baz alan millet sistemi programının zedelenmesi ve ilerleyen yıllarda rejimin değişip Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber dil ve soy eksenli bir sistem oluşturulmaya çalışılması beraberinde azınlık sorununu ortaya çıkarmıştır. 1923 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen büyük mübadele olayı (Lozan Nüfus Mübadelesi) ise bu kriz sürecinde tarihsel bir önemli sahiptir. Zira Türkiye açısından din esaslı gerçekleştirilen ve kitlesel göçlerden biri olan Mübadele, Devletin sosyo-kültürel dokusu ve milli unsurlara yönelmesi bağlamında kilit bir rol üstlenmektedir. Vatandaş tanımında neyin ölçüt olarak alındığını kavramak içinse Lozan Nüfus Mübadelesinin⁵⁶ iki sözleşme maddesini incelemekte yarar vardır:

Madde 1. Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye’ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşmeyecektir.

Madde 2. Birinci Maddede öngörülen mübadele: a) İstanbul’da oturan Rumları (İstanbul’un Rum ahalisini); b) Batı Trakya’da oturan Müslümanları (Batı Trakya’nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır. 1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (établis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması’nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar Batı Trakya’da oturan Müslümanlar sayılacaklardır.⁵⁷

Maddelerle de açıkça görüldüğü gibi Türk ve Rumların inanç olarak kabul ettikleri din ölçüt olarak kabul edilmiştir. Buradaki önemli nokta ise insanların inandıkları dinin milli bir unsur olarak ele alınmasıdır. Kişi Rum ya da Türk dahi olsa Müslüman olunması Türk milliyetine aitlik gibi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dil ve din anlayışı vatandaşlık politikalarını millileştirici ve destekleyici birer enstrüman olarak görülmüştür. Öyle ki bu eylem tipik bir ulus-devletin vatandaşlık modeline, yani kültürel öğelerle güçlendirilmiş bir ulusal inşa sürecine işaret etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı’nın önceki yıllarda benimsediği gibi kültürel değer ve inançlar

⁵² Brown & Gilmartin 2019, 3.

⁵³ Türkiye’de göç olgusu düzenli ve düzensiz göçler olmak üzere iki farklı kategoride ele alınabilmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için: Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi (4. Basım)*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, 79-96.

⁵⁴ İçduygu, Sirkeci & Aydınğün 1998, 217.

⁵⁵ “Osmanlı Devleti’nin ülkede yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetme biçimine *millet sistemi* deniliyordu. Devlet, her inanç topluluğunu kendi içinde serbest bırakarak onlara belirli bir özerklik tanımıştı. Osmanlı toplumunda Türk, Arap, Acem, Boşnak ve Arnavutlar, Müslüman çoğunluğu oluştururken, Ortodoks, Ermeni ve Yahudiler diğer üç temel millet olarak kabul ediliyordu.” Daha detaylı bilgi için: Tarih Bilimi “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, 24 Eylül 2015, <https://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/osmanli-devletinde-millet-sistemi/>, 3 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

⁵⁶ Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, Türkiye ve o dönemde krallık olan Yunanistan arasında gerçekleşen zorunlu göçe verilen isimdir. Bu göçe istinaden Yunanistan’da bulunan yaklaşık 500.000 Türk Anadolu’ya, Anadolu’da bulunan yaklaşık 1.200.000 Ortodoks Rum ise Yunanistan’a gönderilmiştir. Gerçekleşen bu mübadele din esaslıdır. Daha detaylı bilgi için: Fahrettin Tepealtı, “Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskânı”, *Coğrafya Dergisi*, (39) 2019, 89-98.

⁵⁷ Soysal 2000, 185.

ekseninde bir sınıflandırma ya da yaklaşım görülmemiş, aksine bu değer ve inançlar yeni soy odaklı kimliğin oluşturulması için kullanılmıştır. Mübadele gibi göçler neticesinde millet sisteminin terkedilip yerine ulus-devlet anlayışının gelmesi ve Türkiye'ye kitlesel göç dalgaları ile gelen farklı etnik kökenden insanların tek bir milliyet altında toplanması ulusal bütünlüğe katkı sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan kitlesel göçler sonrası Balkan, Kırım ve Kafkas Türklerinin göçleri de 1950'li yıllara kadar ülke gündemini meşgul etmiştir. Öte yandan 1960'lı yıllarda ülkede kırdan kente içgöçler ve daha sonraki yıllara doğru başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya işçi olarak çalışmaya giden insanlarla beraber dışgöçler yaşanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren ise köyden kente yaşanan göçler hız kazanmış ve bu yılları takip eden süreçte de çevre ülkelerde yaşanan bazı politik kargaşalar Türkiye'yi göç alan ülke konumuna getirmeye başlamıştır.

Türkiye'nin günümüz bağlamında deneyimlediği kitlesel ve düzensiz göçlerin başlangıcı 1980'li ve 90'lı yıllardan itibaren Yugoslavya, Bulgaristan, İran, Irak, Afganistan gibi ülkelerdeki politik sorunlarla fitillenmiştir. Yine Yugoslavya gibi Sovyetler Birliği'nin parçalanması, 2000'li yıllarda Arap Baharı sürecinde gerçekleşen çatışmalar, yakın yıllarda Suriye'nin deneyimlediği iç karışıklıklar Türkiye'ye yapılan göçlerde başat rol oynamış ve totalde 1922'den beri yaklaşık olarak 7 milyona yakın insan ülkeye göç etmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla yaşanan göçler Türkiye'nin ulusal ve uluslararası anlamda yabancılara yönelik birtakım vatandaşlık politikaları yürütmesine, bu politikaların kanunlar ile belirlenmesine ve zaman zaman da yabancılara yönelik kanunların revize edilmesine zemin hazırlamıştır.

Göç, insanlar için sosyal bir durumu ifade ederken, devletler içinse politik bir anlam taşımaktadır ve göç eden insanlar devletlerce farklı tanımlamalara ve kavramlara tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin yabancılara⁵⁹ yönelik izlediği usul ve esaslar 11 Nisan 2013 tarihli ve 28615 numaralı Resmi Gazete'nin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında detaylandırılmıştır.⁶⁰ Özellikle son yıllarda Türkiye'ye yapılan dış göçler bu kanunu yeniden şekillendirmiştir. Bundan dolayı ülkeye giriş yapmak isteyen yabancıların kanunlar çerçevesinde göçmen, mülteci, sığınmacı ya da geçici koruma statüsüne sahip yabancılar gibi farklı tanımlarla ifade edildikleri görülmüştür.

Göçmenin⁶¹ tüm dünyaca kabul edilmiş bir tanımı olmamakla beraber Birleşmiş Milletler, "...sebepleri gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlamaktadır".⁶² Buradaki temel belirleyici etmen kişinin kendi iradesinin olması ve zorlayıcı bir itici gücün bulunmaması koşulunda yaptığı göçü kapsamaktadır.⁶³ Zor faktörü bulunmadan yer değiştiren bu yabancıların statüsü ve tanımları Türkiye'nin İskân Kanunu ile belirlenmiştir. Ulusal kanun kapsamında bu kişiler, "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip, bu Kanun gereğince kabul olunanlardır." şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁴ Göçmen tanımının dışında kalan yabancılar ise aynı kanunun 4. maddesinde, "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmezler." şeklinde ifade edilmişlerdir.⁶⁵ Dolayısıyla Türkiye'nin vatandaşlık politikaları da göz önüne alınırsa göçmen

⁵⁸ Bostan 2018, 46.

⁵⁹ Kişi mevcutta bulunduğu ülkenin vatandaşı değilse yabancı olarak tanımlanmaktadır. Yani göçmen, mülteci, sığınmacı ya da şartlı mülteci, geçici koruma statüsünde olan herkes buldukları devletçe yabancı olarak kabul edilir. Ayrıca bakınız: Gérard Cornu, *Vocabulaire Juridique*, Paris, PUF, 2000, 353.

⁶⁰ Ayrıca bakınız: T.C. Resmi Gazete "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu", 11 Nisan 2013 No: 28615, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, 23 Mart 2020 tarihinde erişildi.

⁶¹ Kullanılan göçmen kavramı, genel tanımından ziyade, hukuki ve politik anlamda çizilen tanımla kullanılmaktadır.

⁶² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2015, 44-45.

⁶³ Perruchoud 1992, 209.

⁶⁴ Ayrıca Bakınız: T.C. Resmi Gazete "İskân Kanunu", 26 Eylül 2006 No: 26301, Cilt 46, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>, 24 Mart 2020 tarihinde erişildi.

⁶⁵ Ayrıca Bakınız: T.C. Resmi Gazete "İskân Kanunu", 26 Eylül 2006 No: 26301, Cilt 46, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>, 25 Mart 2020 tarihinde erişildi.

olarak kabul edilen ya da edilmeyen kişilerin statüleri maddeler uyarınca Türk soybağı üzerinden ele alınmıştır.

Mülteci kavramı göçmen tanımından hukuki ve politik anlamda farklı kullanıma ve uygulama alanına tabidir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine göre, mülteci:

İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyendir. Veyahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslar olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası bağlamda mülteciler, Birleşmiş Milletlere tabi olan ülkelerde birtakım barınma ve yaşama haklarına sahiptirler; ancak göçmenler kadar genişletilmiş hakları yoktur. Türkiye’de mültecilere yönelik yasal uygulamalar ise 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi⁶⁶ ile 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokolü’nde⁶⁷ yer alan maddeler uyarınca yürürlüğe girmiştir. Bu maddelere binaen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.” ibaresiyle mülteci kavramını ele almıştır.⁶⁸

Mülteci dışında sığınmacı statüsünde de insanlar ülkelerinden göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak burada şu hususa dikkat çekilmelidir:

Sığınmacı tabiri mülteci tanımından farklıdır. Mülteci olabilmek için gerekli ölçüleri taşıyan, ancak kendisine resmi otorite tarafından henüz mültecilik statüsü tanınmayan kişi sığınmacı olarak nitelendirilmektedir. Mülteci olmak; hukuki bir statünün kazanılmasını yani Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) korumasından yararlanmaya hak kazanmış kişiyi, sığınma hakkı ile tanımlarken, sığınmacı olmak hukuki bir statünün kazanılmasından ziyade kısa süreli bir barınmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda, mülteci, mültecilik statüsü hukuken kabul edilmiş yabancıyı ifade ederken; sığınmacı, mülteci statüsü incelenen ve bu sebeple kendisine geçici koruma sağlanan kişidir.⁶⁹

Kabul alamayan sığınmacıların ise ülkede bulunmalarına izin verilmemektedir. Türkiye’nin bu çerçevede izlediği uluslararası politikalar 1951 Cenevre Sözleşmesine tabiyken, ülke içi hukuki durumu buna müsaade etmemektedir. Zira Türkiye sadece Avrupa ülkelerinden gelen kişileri mülteci olarak tanımaktadır. Avrupa dışından gelen kişiler ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun

⁶⁶İlgili sözleşmenin 1.maddesinin (A) fıkrasının 2. Bendine yer alan ibareye bakınız: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Aralık 2016, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, 17 Mart 2020 tarihinde erişildi.

⁶⁷ Mülteciler için bu protokolün 1951 Cenevre Sözleşmesine kattığı en önemli düzenleme ülkeler bazında zamansal sınırlamanın kaldırılması, ancak coğrafi sınırlamaların ülkelerin tercihine bırakılmasıdır. Türkiye bu protokole 1 Temmuz 1968 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla katılmıştır ve protokolde yer alan coğrafi kısıtlama düzenlemesi ibaresini kaldırmayıp günümüze değin bunu korumuştur. Ayrıca bakınız: T.C. Resmi Gazete “Kararnameler”, 5 Ağustos 1968 No: 12968, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/02/MultecilerinHukukiDurumunaDair1967Protokolu.pdf>, 3 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

⁶⁸ 6458 numaralı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 61. maddesini inceleyiniz: T.C. Resmi Gazete “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 11 Nisan 2013 No: 28615, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, 30 Mart 2020 tarihinde erişildi.

⁶⁹ TÜRKSAM 2018, 11.

62. maddesinde şartlı mülteci olarak ifade edilmektedir.⁷⁰ Her iki kanun kapsamında da sığınan kişiler tanınmıyor ve geldikleri ülkeye geri döndükleri takdirde şahsına yönelik çeşitli işkence, ceza ve tehditlere maruz kalacağı düşünülüyorsa bu kişilere ikincil koruma statüsü verilmektedir.⁷¹ Bu sebeple kanunlar çerçevesinde mülteci ya da sığınmacı olarak tanımlanamayan bireylere Türkiye geçici koruma statüsü vermiş ve böylelikle geri göndermeme ilkesine sadık kalınarak gelen bireylerin ülkede barınmaları kolaylaşmıştır.

Yabancılara yönelik kanun ve yönetmeliklerin söz edildiği şekilde genişletilmesinin temel sonuçlarından biri Türkiye'nin yabancılar için Avrupa'ya geçiş aşamasında transit ülke⁷² olmasını kolaylaştırmasıdır. 2000'li yıllardan itibaren transit göçün sıkça görüldüğü ülkelerden biri olan Türkiye bu bağlamda Gürcistan, Ermenistan gibi çevre ülkelerin yanında, ayrıca Irak, Suriye gibi Ortadoğu, Türk Cumhuriyetler, Pakistan, Afganistan gibi Orta Asya ve Gana, Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Nijerya, Kenya, Eritre, Somali, Senegal gibi Sahra-altı Afrika ülkelerinden⁷³ hayli göç alan devlet konumunda olmuştur. Yaşanan bu süreç Türkiye'nin sosyo-demografik yapısını oldukça etkilemiş olup birtakım yeni yasal düzenlemelerin zeminini hazırlamıştır. Yabancılara yönelik kanunlar çerçevesinde gerçekleşen bu düzenlemeler Türkiye'nin kendi iç hukukunda yeni tanımlamalara başvurmasına neden olmuştur. Özellikle göçmen, mülteci, sığınmacı gibi yabancılara yönelik yasal tanımlara ilaveten sığınmacı yerine şartlı mülteci, geçici koruma ve (yahut) ikincil koruma düzenlemeleri de yapılmıştır. Bununla birlikte mülteci ve sığınmacı kavramlarının kanunlar çerçevesinde bu denli genişletilmesinin ve yeniden yorumlanmasının temel saiklerinden biri ise 2011 yılından günümüze değin Suriye'den Türkiye'ye yaşanan zorunlu, düzensiz ve kitlesel göçler⁷⁴ olmuştur. Ancak bu göçler bazı toplumsal buhran ve sorunları beraberinde getirmiştir. Öyle ki Türkiye'nin transit ülke konumunda oluşu ülkeyi yalnızca idari anlamda değil, sosyal ve ekonomik anlamda da etkilemiş ve bu durum ülkeye göç eden yabancılardan ötekileştirilmesine⁷⁵ zemin hazırlamıştır.⁷⁶ Sayısal anlamda bu ötekileştirmeden en çok etkilenenler ise yaklaşık 3,6 milyon nüfusuyla Suriyeliler olmuştur.

Tablo 2. Milliyetine Göre Türkiye'ye İltica Eden Kişi Sayısı⁷⁷

⁷⁰ Şartlı mülteci tanımı için ayrıca bakınız: T.C. Resmi Gazete “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 11 Nisan 2013 No: 28615, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, 2 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

⁷¹ 6458 numaralı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 63. maddesini inceleyiniz: T.C. Resmi Gazete “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 11 Nisan 2013 No: 28615, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, 1 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

⁷² Transit ülke, coğrafi anlamda göç veren ve göç alan ülkeler arasında bulunan, herhangi bir zamanda legal ya da illegal olarak kalıcı nüfusa dönüşme ihtimali olan ve gelen geçici nüfusu yönetmesi gereken ülke olarak ifade edilebilmektedir. Ayrıca bakınız: Stephane De Tapia, “Introduction to the Debate: Identification of Issues and Current and Future Trends of Irregular Migration in Transit Countries”, *Proceedings of the Regional Conference on Migration: Migrants in the Transit Countries: Sharing Responsibilities in Management and Protection*, İstanbul, 2004, 112.

⁷³ Ayrıca bakınız: Doğu Şimşek, “İstanbul'daki Afrikalı Göçmenlerin Ulusötesi Sosyal Alanlarının Entegrasyon Süreçlerine Etkisi”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 14(52) 2019, 223

⁷⁴ Göç olgusunun sınıflandırması için ayrıca bakınız: William Petersen, “A General Typology of Migration”, *American Sociological Review*, 23(3) 1958, 256-266.

⁷⁵ Yabancı terimi çalışma kapsamında hukuki anlamda kullanılmaktadır. Öteki kavramı ise toplumun normları dışında tanımlanan bireyleri kapsamakta ve bu bireylerin eylem ve varlığını dışlayıcı saikler üzerinden ele alan psiko-sosyal bir tanıma içermektedir. Bu bireyler belli bir etnik grup, toplumsal sınıf ya da cinsiyetten olabilmektedir. Ayrıca bakınız: Zeliha Nilüfer Nahya, “İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1) 2011, 27-38; Mustafa Türkyılmaz, “Çocuk Edebiyatıyla Ötekileştirme (ME)”, *Education Sciences*, 10(4) 2015, 305-318.

⁷⁶ Özdemir 2017, 124.

⁷⁷ Bu veriler 30 Kasım 2019 tarihi baz alınarak tabloya yerleştirilmiştir. Ayrıca bakınız: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, “Türkiye İstatistikleri”, Kasım 2019, <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>, 2 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

Ülkeler	Ülkelere Göre İltica Eden Kişi Sayısı
Suriye	3.600.000
Afganistan	170.000
Irak	142.000
İran	39.000
Somali	5.700
Diğer ülkeler	11.700
Toplam	4.000.000

Ele alınan verilerden de görüldüğü gibi Türkiye, Suriye, İran, Irak, Afganistan gibi “ırksal”, kültürel, kimi zaman da dinsel olarak farklı, Somalililer gibi tensel olarak da farklı olabilen çeşitli bir göçmen profili ile karşı karşıyadır. Bu durum göç ile birlikte farklılaşan “ötekilerin” Türkiye nüfusuna dâhil olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak nüfus yoğunluğu ve “tensel/ırksal” farklılıklarıyla Suriyeliler Türkiye’nin en önemli “öteki” gruplarından birini oluşturmaktadır. Diğer yandan yakın geleceğe kadar Suriye’den gelen insanların kanunlar çerçevesinde belli bir tanımlanmış statüleri bulunmamaktaydı; ancak 28 Nisan 2011 tarihinden itibaren Suriyelilere verilen geçici koruma statüsü,⁷⁸ bu duruma bir nebze de olsa netlik kazandırmıştır. Böylelikle uluslararası hukuk bağlamında mülteci ya da sığınmacı olarak nitelendirilen Suriyeliler, Türkiye’nin ulusal yasa ve yönetmelikleri kapsamında geçici koruma statüsündeki Suriyeliler olarak tanınmıştır. Türkiye’de yaşanan bu tanım karmaşası aslında bir şekilde Suriyelilerin belli yere ait olamayışlarını ve bundan mütevellî bir öteki olarak görülmelerini kolaylaştırmaktadır. Çalışma bağlamında ise Suriyelilerin uluslararası statüsü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından kabul edilen tanımları baz alınmış mülteci kavramıyla beraber kullanılmaktadır.

Çalışma kapsamında vatandaşlık politikalarının bir öteki olarak neden Suriyeli mülteciler üzerinden tartışıldığı probleminin öngörülen iki yanıtı vardır: Bunlardan ilki Suriyeli mültecilerin sayıca ve görece diğer göç eden yabancılardan fazla olması ve bu sayısal çoğunluğun toplumca bir tehdit ve öteki olarak daha fazla ele alınmasıdır. İkincisi ise devletçe yabancılara yönelik politikaların Suriyeli mültecilerin ülkeye gelişiyi genişletilmesi ve bunların toplumca vatandaşlık politikalarıyla bağdaştırılmasıdır. Öte yandan yabancılara yönelik yürütülen politikalar, yalnız devlet eksenli değil toplumsal eksenli de bir durumdur. Bu çerçevede devletin yabancılar için ne yaptığı kadar vatandaşın devletin icraatını ne şekilde yorumladığı ve buna nasıl tepki verdiği de önemli bir mefhumdur. Dolayısıyla bu tartışma devlet-birey çerçevesinde Suriyelilerin durumunu incelemektedir.

4. Türkiye Ekseninde Vatandaşlık ve Öteki Kavramı İlişkisi

Vatandaş olmanın beraberinde getirdiği ve önceki başlıklarda da listelenen hak ve ödevler, ele alınan vatandaşlık ve yabancılara yönelik politikalar insanları belli bir kimlik altında toplayan temel motivasyonlardan sadece birkaçıdır. Fakat bu motivasyonların etki derecesi kişiden kişiye

⁷⁸ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, “Türkiye’de Geçici Koruma, Geçici Koruma Nedir?”, <https://help.unhcr.org/turkey/tr/information-for-syrians/temporary-protection-in-turkey/>, 2 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

değişmektedir. Zira ifade etmek gerekir ki her bireyin gruba aidiyeti, grup kimliği ve grup içi faaliyeti birbirinden farklı düzeyde olduğu gibi⁷⁹ vatandaşlık bilinci de birbirinden farklıdır. Türkiye üzerinden bu ifade düşünülecek olursa Türk vatandaşı olarak addedilen her bireyin kendini ne kadar Türk olarak hissettiği ya da Türkiye coğrafyasını kendiyne ne derecede özdeşleştirdiği kişiler,⁸⁰ topluluk ve etnik kökenler nezdinde farklılaşmaktadır. Dolayısıyla çeşitli etnik köken, din ve anlayıştan insanlara sahip Türkiye'nin tek sahip olduğu kimlik Türklük değildir ve bu milli bilincin veya aidiyetin yansımaları da eşit değildir.

Gruba aidiyetin güçlülüğü arttıkça ya da psiko-politik bir ifadeyle bireyin belli bir milliyete aidiyeti yükseldikçe ötekileştirme eğilimi de artabilmektedir. Ancak farklı grupların üst hedeflere yönelik motivasyonlarını pekiştirmek adına aralarındaki farklılıkları yok sayma yoluna gittikleri de bilinen bir gerçektir.⁸¹ Aidiyetin ve kimliğin şekillendirilmesine katkı sağlayan vatandaşlık ve yabancılara yönelik politikalar da bir bakıma kişinin güvenlik ihtiyacından gelen güdülerini tatmin etmekte ve bunlara biçim vermektedir. Öyle ki Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi⁸² adlı çalışmasında öne sürdüğü varsayımlardan biri olan güvenlik ihtiyacı bu konuya ışık tutacak niteliktedir. Bu teoriye göre, bireyin temel fizyolojik ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, uyuma gibi) karşıladıktan sonra güvenlik ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Göksu, bu ihtiyacı şu şekilde ele almıştır:⁸³

Güvenlik İhtiyaçları (*the safety needs*): Fizyolojik ihtiyaçları karşılanan kişinin bundan sonra ihtiyaç hissedeceği şey güvenlik olacaktır. Emniyet, güven, düzen ve değişmezlik bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu aşamada insanın kendine fiziki, ekonomik, sosyal ve belki de siyasal olarak güvenli bir ortam oluşturma ihtiyacı ortaya çıkacaktır (Maslow, 1970: s.39-43). Şimdiki ve gelecekteki güvenlik düşünülmektedir. Örneğin. Yaşamını sürdürebileceği, geçimini sağlayacağı güvenceli, sigortalı bir iş araması (Eren, 1989: s.35), kendine güvenli bir barınak yapması, güvenli bir sosyal ve siyasal çevre oluşturmaması (kendi kan hımsımlarına yakın yaşaması, bir siyasal kurum olan devleti oluşturmaması) hep bu çerçevede değerlendirilebilir.

Buna binaen insanın güvenlik ihtiyacı geleceğe dair kaygı ve bunun neticesinde geleceğini garantiye alma dürtüsünün bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.⁸⁴ İnsanoğlunun kendini emniyete alma ve politik çevre oluşturma çabasının bir neticesi olarak devlet de bu güvenceyi vatandaşlarına verme vaadinde bulunmaktadır. Bu hususta dikkat edilmesi gereken nokta ise anlamı gereği vatandaşın kendi içine kapanık, politik sınırlar içerisinde tanımlanmış ve belli çıkarlar (hak elde etme) silsilesiyle donatılmış bir bağlam içerisinde ortaya çıkıyor olmasıdır. Bu sınırlar içinde tanımlanmayanlar, genel olarak vatandaş olmayan ve çoğu kez de öteki olarak adlandırılabilir. Nitekim devletlerce sağlanan güvenlik ihtiyacı, hukuki ve politik anlamda kullanılan bazen yabancı devlet bazen de yabancı toplulukların varlığından mütevellidir. Belli bir politik sınır içerisinde tanımlanan vatandaş dolayısıyla baştan “diğeri(öteki)” var etmektedir. Ayrıca ötekinin yalnızca politik boyutla değil, sosyal, ekonomik ve kültürel dokuyla da yakından ilişkisi vardır. Bu nedenden ötürü toplumdaki bireylerin ve özellikle göç yoluyla gelen yabancıların uyum ve karşılıklı uzlaşısı ön plandadır. Ancak bu noktada şu soruları ele almak yerinde olacaktır: Devlet her vatandaşa eşit derecede vatandaşlık hizmeti vermekte midir, gelen yabancılar bu hizmetlere ne kadar tabidir, bunlardan ne derecede yararlanmaktadır ve vatandaşların yabancılara yönelik izlenen hizmet politikalarına bakış açısı ne yöndedir? Bu soruların katı cevapları olmamakla birlikte devlet-birey arasındaki sosyal, ekonomik, hukuki ve politik ilişkilerle şekillendiği düşünülmektedir.

Devlet, vatandaşlarını kendi içinde homojenleştirirken sık sık ortak tarihi referanslara yer vermekte ve meydana gelen bütünlük de toplum içi dayanışmaya katkıda bulunmaktadır. Bu hususta devletin temel

⁷⁹ Sığı 2017, 482-484.

⁸⁰ İfade edilen kişilerle yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, meslek, eğitim gibi bireyleri bağlayıcı değişkenler çerçevesinde vatandaşlık bilincini etkileyebilecek faktörlere işaret edilmektedir.

⁸¹ Sherif 1966.

⁸² Maslow'un gereksinimler hiyerarşisi Amerikan psikolog Abraham Maslow tarafından 1943 yılında ortaya atılmış bir teoridir. Bu teoremin piramit hiyerarşisine göre, birey temel alt gereksinimini karşıladıktan sonra bir diğer gereksinimini karşılamaya güdülenmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için: Abraham Maslow, “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, (50) 1943, 370-396.

⁸³ Göksu 2002, 29.

⁸⁴ Eren 1989, 35.

çıkış noktası ise benzerliktir.⁸⁵ Örneğin Türklerde töre ve kültür kavramları ortaklık ya da benzerlik üzerinden kurulu birtakım nizami kural ve mecburi normlara dayalıdır. Sosyal hayatı düzenleyen bu normlara herkes uymak zorundadır. Dini ve hukuki referanslarla birleştirilen bu kurallar veya kurallar bütünü zamanla bir devlet anlayışı haline gelmekte, aynı zamanda Türklüğü de tanımlamada bir araç olarak kullanılmaktadır.⁸⁶ Fakat belirtmek gerekir ki bahsi geçen benzerlik kavramı oldukça dinamik bir durumu ifade etmektedir. Zira kimlik benzerliği, öznel ve değişkendir; kişiler tarafından oluşturulmuş ve oluşturulduğu süreçten bağımsız değildir.⁸⁷ Bu sürece tabi olanlar benzer, süreçten kopuk ya da sürecin normu dışında kalanlar öteki olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki bu benzerlik üzerinden kurulu kimlikler ve öteki kimlikler vardır. Vatandaşlık ile kimliğin oluşumu arasındaki temel ilişkilerin başında ise vatandaşlığın grup kimliği ya da ferdin içinde var olduğu kimlikleri belli yelpazelerde pekiştirmesi ve bunların benimsenmesini kolaylaştıran bir katalizör misyonu üstlenmesi gelmektedir.

Devlet nezdinde kimlikler, millet ve(yahut) milliyet çatısı altında toplanarak anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda Danişmend'in Avrupalı düşünürlerden alıntıladığı millet kavramına bakılacak olursa milletin belli esaslar etrafında toplanmış, birbirinden destek alan insan kütlesi anlamına geldiği görülmektedir.⁸⁸ Ayrıca millet olabilmek için ırk, kültür, dil, din, mezhep veya vatandan hepsine aynı anda sahip olmak yerine birine dahi sahip olmanın yeterli olacağı belirtilmiştir. Öte yandan milliyet içinse bunlardan hepsine ya da en azından birkaçına sahip olmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁸⁹ Her bir vatandaşa bu milli unsur ve tanımlamalar belli bir norm silsilesi altında, aynı zamanda toplumsal kurumlar aracılığıyla aşılanmaktadır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere belli bir aidiyet, birlik ve dayanışma kimlik için temel çıkış noktası oluşturmaktadır. Bu aitlik dayanışma ve beraberlik belli dönemlerde ve kesimlerde keskinleşmektedir. Özellikle grup kimliğinin tehlike altında olduğunun düşünülmesi ya da aynı kimlikten insanların bir arada olmaması durumunda yabancı bir ortamda yalnız kalan kimliğin diğer kimliklere karşı savunma mekanizması olarak güçlendiği görülmektedir. Daha da açık bir ifadeyle ötekiyle karşılaşılması durumunda kimlikler ve kimliğin bireye kazandırdığı tüm haklar somut olarak hissedilmeye başlanmaktadır.⁹⁰ Geleneksel toplumlar ve dönemlerde daha elle tutulur bir şekilde görülen bu biricik kimlik durumu günümüzde sosyal bilim camiasınca her ne kadar pek kabul görmese de belli durumlarda kimliğin tutucu ve muhafazakâr özellikleri ön plana çıkabilmektedir. Ayrıca konu bağlamında mülhaza edilen ve politik bir kimliğe işaret eden vatandaşlığın milli saiklerle güdülenen sürekliliği değil, Suriyeli mülteciler gibi göç yoluyla gelen insanlara yönelik tutumlarla şekillenen durumsallığıdır. Bu çerçevede altını çizmekte yarar vardır ki birey, tek bir kimlikle var olmamakta ve muhtelif durumlar karşısında farklı kimlik seçenekleriyle hareket etmektedir.⁹¹

Türk kimliğinin ve vatandaşlığının tıpkı teorik çerçevede olduğu gibi belli kimlikler, aidiyetler ve ötekiler üzerinden kurgulanması söz konusudur. Örneğin 1982 Anayasasının 66. maddesine göre Türk Vatandaşı, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda kişilerin soy olarak Türk olmasa da kendini Türk olarak nitelendirmek istemesi vatandaş olabilmesi için yeter bir ön şarttır. Maddenin bu denli kapsayıcı oluşunun gerekçesi ise Türkiye'nin kendi içinde barındırdığı farklı etnik köken ve milliyetin çeşitliliğinden gelmektedir. Diğer yandan ulus-devletçi bir zeminde ifade edilen bu vatandaşlık hususu kendi iç kimlikleri için kapsayıcı olduğu kadar dış kimliklere de ötekileştirici yaklaşabilmekte ve hatta belli grup, etnik köken ya da milliyetlere karşı stereotipler geliştirebilmektedir. Dolayısıyla ulus-devletler belli bir milli çerçevede meydana geldiği için bu çerçeve dışına taşanlar ya da bu çerçeve dışından olanlara karşı belli bir zenofobi⁹²

⁸⁵ Öztürk 2007, 12.

⁸⁶ Kafesoğlu 1998, 246.

⁸⁷ Busekit 2004, 84.

⁸⁸ Danişmend 1983.

⁸⁹ Danişmend 1983, 11-12.

⁹⁰ Özdil 2017, 386.

⁹¹ Şimşek 2002, 32.

⁹² "Yabancı düşmanlığı, vatandaş olmayan gruplara yabancı kökenleri ya da uyrukları temel alınarak olumsuz algı ve uygulamalardan oluşan ayrımcılıktır. Tüm göçmen, mülteci ve sığınmacı kategorilerini etkilemektedir."

(yabancı düşmanlığı/ yabancı korkusu) sergilenmesi, yani bahsi geçen ötekilerin⁹³ yabancı olarak düşünülmesi söz konusudur. Türk toplumunda da benzer stereotipler ve ötekiler mevcuttur; ancak toplumun farklı tabakalarınca öteki olarak nitelendirilme şekilleri birbirinden farklıdır. Örneğin Türk toplumunda Batı algısının nasıl olduğuna dair Kudret, Özipek ve Kalın'ın 2008 yılında yaptığı çalışmada elde ettiği bulgular oldukça önemlidir. Zira bu çalışmaya göre, Türk vatandaşının gözünde Batı algısının toptan Batı veyahut Hıristiyan karşıtı yönünde olmadığı, yerine Batı siyaseti eksenli bir karşıtlığın ön planda olduğu bulgusuna rastlanılmıştır.⁹⁴ Bu bağlamda Türk toplumunda Batı algısının politik zeminli ve eleştirel bir çerçevede değerlendirildiği açığa çıkmıştır. Çalışmada belli bir kimlik ya da yabancı düşmanlığı algısına ulaşılmayıp durumsal farklılık, yani toplumun kesiminden kesimine farklı değerlendirildiği görülmüştür. Fakat olası bir dış tehdit olarak algılanması durumu örneği tersine de çevirebilmektedir. Zira Türkiye'de politik bağlamı olduğu kadar tarihsel anlamda da stereotip ve ötekilerden söz edilebilmektedir. Örneğin Soğuk Savaş Dönemine girildiği yıllarda Türk toplumunun Ruslara karşı bakış açıları günümüzünkünden oldukça farklıdır. Özellikle Türkiye'nin NATO üyesi olması ve bu bağlamda ABD ile siyasal olarak yaklaşması 1940lı yılların sonuna doğru Türkiye'de antikomünist propagandaların artmasına sebebiyet vermiştir. Rusya'nın o dönemde SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği) adıyla sosyalist bir rejime geçmiş olup kapitalizm karşıtı söylemleri Türkler ile Rusların sosyo-politik olarak birbirinden uzaklaşmalarını daha da tetiklemiştir.⁹⁵ Bu doğrultuda ideal bir Türk vatandaşı o dönemde, "antikomünist rejim karşıtı olmalıdır" söylemiyle şekillenmiştir. Ayrıca komünizmin dinsizlik ile de özdeşleştirilmesi hususu bu bakışın derinliğini pekiştirmiştir.

Türk toplumunda Arap imajı da tıpkı Rus algısı gibi konjonktürel bir çerçevede değerlendirilebilmektedir. Osmanlı Devleti çatısı altında yaklaşık 400 yıl beraber yaşayan Türk ve Arapların Cumhuriyetle beraber ayrı düşmeleri; Halifeliğin kaldırılması,⁹⁶ İttihat ve Terakki Cemiyetinin ülkenin kuruluş yıllarında Türklüğü ön plana çıkarıp diğer kimlikleri bu kimlik etrafında toplaması ve buna yönelik politikaların uygulanmasında başat rol oynaması bahsi geçen imajı uzun yıllar olumsuz yönde etkilemiştir.⁹⁷ Lakin 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle bu olumsuz imaj birtakım sosyal, ekonomik ve politik ortaklıklarla yumuşamıştır. Özellikle İsrail'e karşı Filistin halkının savunulması ve Arap Baharı neticesinde ortaya çıkan karışıklardan oldukça olumsuz etkilenip Türkiye'ye sığınan Suriyelilere kucak açılması sosyo-kültürel kopuklukların izale edilmesine yardımcı olmuştur.⁹⁸ Her ne kadar hükümetçe Arap coğrafyasından gelen sığınmacı ya da mültecilere yönelik ılımlı politikalar izlense de Suriye'den Türkiye'ye 2011 yılından beri süregelen kitlesel ve düzensiz göçlerin hem devletlerarası ilişkileri hem de Türkiye halkı ve özellikle Suriye'den Türkiye'ye sığınan insanlar arası toplumsal ilişkileri olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Son yıllarda Türkiye'de ve uluslararası arenada göç ve mülteci problemlerinin arttığı ve dolayısıyla sığınılan ya da göç edilen ülkelerde yabancı düşmanlığı ve etnik şiddet gibi durumların güvenlik problemleri açısından birtakım sosyo-kültürel, iktisadi ve politik gündem oluşturduğu bilinen bir gerçektir.⁹⁹ Kimi zaman medya kimi zamansa günlük hayat üzerinden ötekileştirilen mülteciler, bazı kesimlerce misafir ya da muhacir olarak nitelendirilip ülkedeki statüleri olumlanmaya çalışılsa

Tanım için ayrıca bakınız: Emine Özmete, Halime Yıldırım & Serdarhan Duru, "Yabancı Düşmanlığı(Zenofobi) Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2) 2018, 194-195.

⁹³ Dominant söylem dışında tanımlanan milliyet, kültür, dini anlayış, etnik köken ve benzer grupları ifade etmektedir.

⁹⁴ Kudret, Özipek & Kalın 2008, 8.

⁹⁵ Meşe 2017, 134.

⁹⁶ Çiçek'e göre, "Hilafet kaldırılıncaya kadar hem Türk yetkililer hem de Araplar, Osmanlılığı bir alternatif olarak görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarından çekilmesinden sonra Cumhuriyet'in kurulmasına kadar geçen dönemde Türk-Arap ilişkileri, halifenin manevi otoritesi altında emperyalizme karşı işbirliği çerçevesinde şekillenmiştir". Ayrıca bakınız: M. Talha Çiçek, "Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimliği İnşası ve 'Arap İhaneti' ", *Divân Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, 17(32) 2012, 179.

⁹⁷ Bayram 2016, 1683-1685.

⁹⁸ Bayram 2016, 1684.

⁹⁹ Deniz 2014, 177.

da¹⁰⁰ bu insanlar toplumun her kesiminden belli bir önyargıyla karşılaşmıştır. Bu önyargının ana çıkış noktasında toplumsal sistemlerin bir ürünü olan ve diğerinden farklı olmayı gerektiren “biz” ve “öteki” sınıflandırması bulunmaktadır.¹⁰¹ Ele alınan sınıflandırmanın düşünce sistemi bizler medeni, onlar, yani ötekiler ise medeni olmayandır felsefesine dayanmaktadır.¹⁰² Mültecilerin bu bağlamda statülerinin geçici olmaktan kalıcı olmaya doğru evrilmesi¹⁰³ ötekileştirilmelerine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla farklı toplumdan ya da kültürden bireylerin belli bir süre içinde aynı çatı altında bir arada bulunma durumu söz edilen bakış, algı, tutum ve bunların neticesi olabilecek stereotiplerin ya da önyargıların eyleme dönüşme potansiyelini arttırmıştır. Çalışma kapsamında ise Suriyeli mültecilere yönelik sergilenen bu önyargı ve stereotiplerin tartışılan ve listelenen yabancılara yönelik politikalar, vatandaşlık tanımı, politikaları, hak ve ödevleri ile ilişkilendirilerek onların bir öteki olarak görülmeleri hususunda ne derece etkisinin olduğu yorumlanacaktır.

5. Suriyeli Mültecilere Yönelik Devlet Politikaları ve Bu Politikaların Toplumsal Yansımaları

Türkiye'nin yaklaşık son 25-30 yıldır deneyimlediği göç dalgaları kendi içinde birtakım sosyo-kültürel, iktisadi ve politik boyutlar içermektedir. Son yıllarda komşu ülkelerden, Orta Asya Türki Cumhuriyetlerinden ve Ortadoğu'dan aldığı göçler bu duruma örnek olabilecek niteliktedir. Öyle ki son yıllara kadar göç veren konumunda olan Türkiye artık göç alan ve geçiş ülkesi olma niteliği kazanmıştır.¹⁰⁴ Bu göç dalgalarından en çok dikkat çekenini ise Suriye'de meydana gelen politik iç karışıklıkların sebep olduğu zorunlu ve düzensiz göçlerdir. 2011 Mart'tan itibaren görülen bu göçler, Türkiye'nin Suriye'den gelen mültecilere yönelik izlediği insani ve açık kapı politikası ile beraber bugün Türkiye'yi dünya üzerinde Suriyeli mültecilerin en fazla bulunduğu ülke konumuna getirmiştir. Türkiye'nin çoğunluk olarak Müslüman nüfusuna sahip olması, Avrupa'ya transit ve Suriye'ye coğrafi yönden yakın olması ülkenin deneyimlediği bu göç dalgalarının başlıca sebepleri arasındadır. Diğer yandan yaşanan göçler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de mültecilerin birtakım olumsuz ya da olumlu tutum ve davranışlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Çalışma kapsamında ise olumsuz tutumlar ele alınacak olup üç alt madde ile ilişkilendirilerek tartışılıp sonuca bağlanacaktır.

Türkiye'nin daha önceki pasajlarda tarihsel ve politik açıdan nasıl bir vatandaşlık politikası izlediğinden bahsedilmiştir. Bahsi geçen bu vatandaşlık anlayışını kısaca tekrar ifade etmek gerekirse dünya üzerinde diğer çoğu ülke gibi soybağı ölçütü üzerinden tanımlandığı ve birden çok etnik köken ve milliyete¹⁰⁵ sahiplik etmesinden dolayı kapsayıcı bir içeriğinin olduğu söylenebilmektedir. Türklük üzerinden tanımlanan bu vatandaşlık modeli genç nesilleri yetiştirmekte bir enstrüman olan eğitim kurumu ve politikalarıyla güçlendirilmektedir. Bilindiği üzere ulus-devletler kendilerine sadakatle bağlı vatandaş profili çizmek isterler. Bu vatandaşlık profili oluşturulurken, devletin birtakım ideolojik aygıtları kullanılmaktadır ve bu aygıtlardan en bilineni ise eğitimidir.¹⁰⁶ Devletler eğitim yoluyla aslında bir bakıma örnek vatandaşlık modeli ve aynı zamanda bunun ideolojik zeminini oluşturmaktadırlar. Zira ideoloji, toplumu şekillendiren, dönüştüren ve bireyleri egemen fikirler ve tasarımlar ağı yoluyla yönlendiren bir sistemdir.¹⁰⁷ Dolayısıyla ideoloji vatandaşlık aracılığıyla belli bir bütünlük oluşturmaktadır. Türkiye bağlamında bu model düşünülürse eğitim kitaplarının önemli bir yer arz ettikleri görülmektedir. Zira eğitim kitaplarının ilk sayfalarında yer alan İstiklal Marşı, Gençliğe Hitabe gibi bölümler ve özellikle de tarih dersi kitaplarında yer alan Çanakkale Şehitleri,

¹⁰⁰ Devran & Özcan 2016, 44-46.

¹⁰¹ Guibernau 1997, 127.

¹⁰² Mora 2009, 11.

¹⁰³ Türk 2019, 24.

¹⁰⁴ İçduygu 2006, 70.

¹⁰⁵ Zikredilen etnik köken ve milliyet kavramları imparatorluk yıllarında azınlık ya da ekalliyet kavramıyla özdeşleşirken, ulus-devletçi modelle beraber bu kavramsallaştırma çözülmüştür. En genel ifadeyle azınlık kavramı, “Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkânsız kalıcı parçası” şeklinde tanımlanabilmektedir. Bakınız: Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşım*, s. IX., Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004, 15.

¹⁰⁶ Çetin 2001, 201.

¹⁰⁷ Althusser 1991, 47.

Kurtuluş Savaşı gibi söz konusu olayların zafer ve kahramanlık kavramlarıyla ilişkilendirilerek anlatılması bu vatandaşlık modeline güçlü bir aidiyet kazandıran somut örneklerden birkaçıdır. Sadece tarih ders kitaplarıyla değil, çeşitli etkinlikler, müze tasarımları ve motiflerle daha somut pratiklere dayalı bir vatandaşlık kurgusunun söz konusu olduğu da söylenebilmektedir. Bunun yanında Andımız söylevi, tarih ve vatandaşlık dersleri gibi dersler bu duruma örnek verilebilmekte ve 12 Ekim 2013 tarihinde Tekin'in, Star Gazetesi Açık Söz ekinde verdiği röportajındaki kullandığı ifadeleri de ele alınan düşünceyi kanıtlar niteliktedir:

Kuşkusuz modern devletin bu anlamda kullandığı en verimli araç zorunlu kılınan ilköğrenim evresidir. Ulus devletin vatandaşları bu süreçte oluşturulur, tanımlanır, ortak dil, vatan, kültür etrafında ideolojik bir koşullandırma yapılır, sosyalleştirilir. Bölge, kültür, dil ile sınıf ve zenginliğin doğurduğu kalıcı toplumsal ayırımların bölüğü vatandaşlar arasında ulusal dil ile bir birlik sağlanır. Ulusal dil ve beraberinde gelen okuma yazma ile eğitilen yurttaşın beynine ondan beklenen görevler kazınır, yurttaşlığa ilişkin “devleti savunmak, vergi ödemek, çalışmak ve yasalara uymak” şeklindeki ulusal ilmihal devamlı tekrarlanır.

Vatan ile kendini özdeş tutma kurgusu üzerinden üretilen bu model, Sosyal Kimlik Teorisi¹⁰⁸ çerçevesinde düşünülürse kişinin kendini ait hissettiği gruba hoşgörüyü, ait hissetmediği gruba ise ötekileştirme ya da zenofobi üzerinden yaklaştığını göstermektedir.¹⁰⁹ Ayrıca bireylerin kendi grubunda kabul görme ve bu kabul görme eğiliminin oluşturduğu grup dışı kimlikleri eşit değerde görmeme ideolojisi de bu bireyleri grup dışı kimliklere karşı kendi değerlerini üstün nitelikli tutma yoluna itmektedir.¹¹⁰ Dolayısıyla Türk Vatandaşlık modeli her ne kadar kapsayıcı bir mefhum üzerinden tasarlansa da bu kapsayıcı anlayış ekalliyetler ya da farklı kimlikler arası mevcut farklılıkları azaltmaya yönelik kurgulanmıştır. Yine bu modelde Türkler dışında göç eden yabancılara yönelik özellikle belirtilmiş sosyo-politik ya da kültürel bir ayrıcalık görülmemektedir. Türk Vatandaşlığı modelinin Suriyeli mültecilere yönelik veçheleri bu çerçevede düşünülecek olursa genellikle ötekileştirici diskur üzerinden tanımlandıklarını söylemek yanlış olmaz. Zira bu modele göre, mülteciler öteki kimlikler kategorisinde anlam kazanıp toleransı düşük bir grubu temsil etmektedirler. Nitekim Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi'nin yaptığı çalışma ve Transatlantik Eğilimler Araştırması bahsi geçen tutuma kanıt olabilecek bulgular elde etmiştir. 2013 yılında ABD ve Avrupa bağlamında gerçekleştirilen ve Türkiye'nin de dâhil edildiği Transatlantik Eğilimler Araştırmasına göre, ülke vatandaşlarına göç edenlerin ulusal kültür açısından bir tehdit oluşturup oluşturmayacağı üzerine soru sorulmuş ve Türkiye'deki insanların %55'i tehdit oluşturduğunu düşünmüştür. Yine ülkenin kültürünü zenginleştirip zenginleştirmeyeceği hususunda sorulan soruya ise %61 oranında katılımcıların mültecilerin ya da sığınmacıların Türkiye'nin kültürünü zenginleştirmeyeceği üzerine kanaat ettiği gözlemlenmiştir.¹¹¹ Örnekte de görüleceği üzere Türkiye vatandaşları ekseriyetle gelen Suriyeli ya da diğer göç edenleri farklı bir kültürden görmüş ve belli derecelerde grup kimliği ve aidiyeti üzerinden mevcut durumlarına sıcak bakmamıştır. Fakat tam tersini düşünen bireylerin de sayısının azımsanmayacak düzeyde olduğunu belirtmekte yarar vardır. Durumun bir başka boyutu ise Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi'nin (TÜRKSAM) yaptığı anket çalışmasında ortaya konulmuştur. Katılımcılara yöneltilen Suriyeli algısıyla ilgili sorularda %42'lik bir dilimin Suriyeli mültecileri vatan hainleri, korkaklar, yük, dilenci, suçlular ve benzer ifadelerle tanımladıkları ortaya çıkmıştır.¹¹² Nitekim “vatan hainliği” sözü Türk toplumunda Suriyelilere yönelik sıkça kullanılan ifadelerden biridir. Vatanla kendini özdeş tutma eğilimi olan Türk modelinin şehit cenazelerinde, “Vatan sağ olsun, Bir evladım daha olsun onu da şehit veririm.” şeklinde kendini gösterdiği bilinirken, ülkesini terk eden ya da terk etmek zorunda kalan mültecilere yönelik ise “vatan hainleri” şeklinde yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda kurgulanan Türk Vatandaşlığı modeli ve politikaları yurttaşların Suriyeli mültecileri öteki

¹⁰⁸ Sosyal Kimlik Teorisi, bireyin kendini ait hissettiği sosyo-kültürel dokuyu referans alarak farklı kişi ve grupları sınıflandırdığını ve ait olduğu grubu bu saikler üzerinden ve kendi benliğinin bir parçası olarak değerlendirdiğini varsaymaktadır. Ayrıca bakınız: Henri Tajfel, *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.

¹⁰⁹ Tajfel 1982, 2.

¹¹⁰ Zick & Küpper 2006.

¹¹¹ Transatlantik Eğilimler Araştırması 2013, 42-44.

¹¹² TÜRKSAM 2018, 30.

kategorisinde değerlendirdiğini göstermektedir. Zira mülteciler sosyo-kültürel unsurlar açısından bir tehdit unsuru olarak görülmektedirler.¹¹³

Türk Vatandaşlığı modelinin somut olarak tezahürü kazanılmış ulusal hak ve ödevlerle görülmektedir. Önceki başlıklarda ele alınan bu hak ve ödevlerin Suriyeli mültecileri ötekileştirilirken nasıl işlevselleştiği hususu Rekabet Teorisi¹¹⁴ üzerinden açıklanabilmektedir. Bu teoriye göre, yabancılar toplumun sosyo-ekonomik ve eğitim profili düşük olan tabakaları açısından istihdam gücünün oluşturmasının yanında, bu sınıftan olan kişilerin refahına tehdit olan ekonomik rekabetin kızışmasını tetiklemekte ve dolayısıyla kaynakların yetmeyeceği düşüncesiyle gelen yabancılara karşı düşmanlık geliştirilmesine sebebiyet vermektedir.¹¹⁵ Türkiye kamp dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin topluma uyum sağlamaları adına onlara yönelik birtakım sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik yardımlarda bulunmuştur.¹¹⁶ Nitekim Suriyeli mültecilerin ülkeye kitlesel göçlerinden önce de 25 Nisan 2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu kapsamında vatandaş olmayanlara hukuki ve sosyal birçok hizmet sağlanmış ve dolayısıyla daha sonraları göç eden Suriyeliler de bu olanaklardan faydalanmıştır.¹¹⁷ Rekabet Teorisi açısından bu yardımların yurttaşlarca mültecilere yönelik vatandaşlık hak ve ödevlerin sağlanması olarak nitelendirilmeleri ve bunun da ötekileştirilme gerekçesi olabileceği söz konusudur. Bu bağlamda ötekileştirme eğilimi üzerinden gidilirse Suriyeli mültecilere yönelik sağlanan olanakların ve hizmetlerin bazen siyasi bazen de sosyal ve ekonomik hak ve ödevlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Öyle ki Kişinin Temel Hakları ve Ödevlerinden diğer maddeleri kapsayıcı bir niteliğe sahip olması hasebiyle Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması maddesi; Sosyal ve Ekonomik Hak ve Ödevlerden Çalışma Hakkı ve Ödevi, Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı, Ücrette Adalet Sağlanması, Ücrette Adalet Sağlanması, Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması, Konut Hakkı, Sosyal Güvenlik Hakkı, Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler, Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı maddeleri; Siyasi Hak ve Ödevlerden ise Hizmete Girme, Vatan Hizmeti ve Vergi Ödeme maddelerinin vatandaşlara sağladığı olanaklardan ya da tabiiyetten Suriyeli mültecilerin yararlanmasına ya da muaf tutulmasına yönelik çalışmalar Rekabet Teorisi ışığında tasavvur edilirse vatandaşların ötekileştirme eğilimine katkıda bulunabilmektedir. Zira bu hakların yurttaşlarca devlet tarafından mültecilere vatandaşlık hak ve ödevi gibi sunulduğu düşünülmektedir. Kişinin Temel Hak ve Ödevleri ve Sosyal ve Ekonomik Haklar çerçevesinde bu duruma bakılacak olursa Suriyeli mültecilerin hayatlarını idame ettirmeleri açısından herhangi bir iş kolunda çalışmalarına engel bulunmaması, bunun neticesinde kayıt dışı çalıştırılmaları ve düşük ücretle çalıştıkları için vatandaşların istihdamına bir alternatif olarak görülmeleri Suriyeli mültecileri yoksullaştırırken, yurttaşlarca da ötekileştirilmelerine zemin hazırlamıştır.¹¹⁸ Diğer taraftan bu sosyal ve ekonomik hak ve ödevlerin, “Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması için devletin çalışanlar ve emeklilerden kesinti yaptığı” söylemi üzerinden de bir ötekileştirme nedeni olarak araçsallaştırıldıkları görülmektedir.¹¹⁹ Zira çalışma hakkı ve çalışan haklarının vatandaş olmayanlara yönelik kurgulandığı görüşü kaynakların paylaşılması hususunda insanları kaygılandırmaktadır. Bunun yanında Suriyeli mültecilere yönelik devletçe ekstra sağlık ve gıda yardımında bulunduğu iddiaları, kentsel alanda birlikte yaşama pratikleri ve bundan dolayı ev kiralalarının artması gibi meselelerin de birer ötekileştirme aparatı olarak kullanıldığı ifade edilebilmektedir.¹²⁰ Mültecilere bu bağlamda devletçe sayılarının ve niteliklerinin kontrol altında

¹¹³ Aslan 2017, 339-340.

¹¹⁴ Rekabet Teorisi, elde bulunan sınırlı kaynakların, yabancılarla paylaşılması durumunda yetmeyeceği ve buna bağlı olarak bu yabancılara yönelik düşmanca tutumun geliştirilebileceğini varsaymaktadır. Ayrıca bakınız: Lawrence Bobo & Vincent L. Hutchings, “Perceptions of Racial Group Competition: Extending Blumer’s Theory of Group Position to a Multiracial Social Context”, *American Sociological Review*, 61(6) 1996, 951-972.

¹¹⁵ Bobo & Hutchings 1996, 953.

¹¹⁶ Apak 2015.

¹¹⁷ Bu kanun kapsamında Geçici Koruma Yönetmeliğinde verilebilen hizmetler için ayrıca bakınız: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “Geçici Koruma Kanunu ve Yönetmeliği”, 22 Ekim 2014 No: 29153, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeli.pdf>, 3 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹¹⁸ Ünal 2014.

¹¹⁹ Çetin 2016, 200-201.

¹²⁰ Koyuncu 2014, 132; Erdoğan 2015.

tutulabilmesi adına sağlanan geçici koruma kimlikleri¹²¹ birer vatandaşlık kimliği gibi algılanıp yorumlanmaktadır. Zira yurttaşlara göre, bu kimlikler Türk vatandaşlarına sağladığı gibi sağlıktan konuta her imkânı mültecilere de sağlamaktadır.

Sosyal ve ekonomik açıdan olduğu kadar mültecilerin siyasi hak ve ödevler açısından da bir öteki olarak nitelendirildiği görülmektedir. Örneğin vatani hizmet olan askerlik üzerinden Suriyeli mültecilerin sık sık ötekileştirildiğine şahit olunmaktadır. “Gitsin vatanları için savaşsınlar”, “Bizim gençlerimiz 20 yaşında askere gidip şehit oluyorlar. 3 aylık acemi birliğinde mi savaşçı oluyorlar yani. 6-7 yıldır Suriye’de savaş var, burada zevki sefa etmeseler savaşmayı öğrenmiş olurlardı”, “Her Türk erkeğine 20 yaşına gelince askerlik yapma mecburiyeti var da bunlara da olsun eğitimi verin gönderin bizim askerimizin yanında Suriye’ye savaşsınlar” gibi ifadeler¹²² siyasi hak ve ödevler açısından mültecilerin ötekileştirildiği hususuna delil olabilmektedir. Vergi ödeme konusu da bu bağlamda düşünülebilecek bir diğer örnektir. Bilindiği gibi Suriyeli mülteciler hemen hemen Türkiye’nin dört bir yanına dağılmış¹²³ olmakla beraber istihdam olanağı yüksek olan şehirlerde gelir elde etmek için birtakım kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadırlar.¹²⁴ Mültecilerin çalışma hakları ise 6575 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelikle belirlenmekte ve bu yönetmeliğe göre, mülteciler koruma statüsü elde ettikten 6 ay sonra çalışma iznine başvurmakta, başvuranlara %10’luk bir kota uygulanmaktadır.¹²⁵ Her ne kadar bu uygulama Türk vatandaşlarının istihdamını önceleyecek özellikte olsa da mültecilerin vergi ödememek için işverenlere kendilerini kayıt ettirmeleri yönünde bir talepte bulunmadıkları bilinmektedir.¹²⁶ Suriyeli işçiler açısından vergi mükellefiyetinin kayıt dışı bir sektörle ilerleyişi ister istemez Suriyeli işverenlerin de vergilerden muaf tutulduğuna dair bir algı oluşturmaktadır.¹²⁷ Ancak her Türk vatandaşının temel bir vatandaşlık ödevi olan vergi için hiçbir Suriyeli işverene ne ayrıcalık ne de muafiyet tanınmaktadır.¹²⁸ Bazen medya bazense toplum tarafından dillendirilmiş bu bakış doğal olarak mültecilerin ötekileştirilmesine sebep olmaktadır.¹²⁹ Dolayısıyla vatandaşlık hak ve ödevlerinin devletin mültecilere yönelik sağladığı geçici yardımlarla bağdaştırılması bir ötekileştirme aracı olarak kullanılabilir.

Son yıllarda devlet eliyle yapılan yabancılara yönelik düzenlemelerin Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilmiş gibi algılanması hususu bir diğer önemli maddedir. Bilindiği gibi 2011 yılından itibaren yoğun göçe maruz kalan Türkiye, Suriye’den gelen insanların tıpkı kendi ülkelerinde olduğu gibi kendi sınırları içinde de insanlık dramı yaşamamaları adına birtakım tedbirler almıştır. Kitlese ve düzensiz göçlerin ilk yıllarında aktif rol üstlenen Kızılay, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) ve çeşitli sivil toplum kuruluşları, bu tedbirlerin alınması için birçok çözüm, öneri ve projelerin hayata geçmesini sağlamış, ilerleyen yıllarda ise sürecin ve krizin daha sağlıklı, tekelden ve etkin uygulanması adına üstlendikleri görevi yeni kurulan T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne devretmiştir.¹³⁰ Türkiye’nin uluslararası göç protokolleri bağlamında izlediği

¹²¹ Geçici koruma ile ilgili daha ayrıntılı içerik için: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Koruma”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-sss>, 2 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹²² Türk 2019, 26.

¹²³ Bu dağılımı durumu heterojen yapıdadır. Özellikle İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin ve Bursa gibi illerde yoğun Suriyeli nüfusu bulunmaktadır. Mülteciler Derneği “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Mart 2020”, 26 Mart 2020, <https://muletciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, 7 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹²⁴ İlteş Gülşen 2019, 187.

¹²⁵ Daha ayrıntılı içerik için: T.C. Resmi Gazete “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”, 15 Ocak 2016 No: 29594, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>, 1 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹²⁶ İlteş Gülşen 2019, 188-189.

¹²⁷ Mülteciler Derneği 2019.

¹²⁸ İlteş Gülşen 2019.

¹²⁹ Mülteciler Derneği “Suriyelilerle İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar”, 2. Baskı 2020, <https://muletciler.org.tr/wp-content/uploads/2020/01/dogru-bilinen-yanlislar-2020-2.pdf>, 28 Mart 2020 tarihinde erişildi.

¹³⁰ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 4 Nisan 2013 tarihli ve 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" kapsamında kurulmuştur. Daha ayrıntılı içerik için: T.C. Resmi Gazete “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 11 Nisan 2013 No:28615, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, 2 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

politikalarla Türkiye’de Suriyelilere mülteci statüsünün verilemeyeceği, bu sebeple Türkiye’nin kendi iç politikalarında bir düzenlemeye giderek Suriyelilere geçici koruma statüsü sağladığı hususu daha önceki başlıklarda tartışılmıştır. Buna binaen 2013 yılında kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü başta Suriyeliler olmak üzere geçici koruma statüsü altında tanımlanan insanların birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için geçici koruma kimlikleri çıkarmıştır. Geçici koruma kimlikleri sayesinde Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları, mülteciler, vatansızlar ve uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar da geçici koruma altında bulunan insanlar sağlık, eğitim, barınma ve çalışma gibi birtakım insani gereklerden¹³¹ yararlanmaya başlamışlardır. Sağlanan bu imkânların toplum, medya, muhtelif sivil ve siyasi oluşumlardaki yansımaları ise farklı olabilmiş ve Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilmesi konularının tartışmalarını tetiklemiştir.

Türkiye’nin ulus-devlet yapısı düşünülecek olursa milliyetçilik mefhumunun hâlâ güncelliğini koruduğu ve bunun da Suriyeli mültecilere yönelik vatandaşlığın verilmesi durumunu zorlaştırdığı bilinmektedir.¹³² Ayrıca yapılan çalışmalar da incelenecek olursa mültecilere yönelik vatandaşlık verilmesi konusunun toplumda çoğunlukla pek de hoş karşılanmadığı görülmektedir.¹³³ Öte yandan Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki geçici koruma statüleri bu olumsuz algının çok da yerinde olmadığını göstermektedir. Nitekim bu statü altında olan kişiler vatandaş olabilmek için müracaat edememektedirler.¹³⁴ Bununla birlikte Türkiye’de doğan Suriyeli çocuklar ve vasıflı insanlara vatandaşlık verildiği de bir diğer gerçektir.¹³⁵ Öyle ki Turkuaz Kart Yönetmeliği açısından vasıflı insanlara verilen vatandaşlık hakkı ve Türk Vatandaşlığı Kanunu kapsamında vatansız olan çocuklara vatandaşlık hakkının sağlanması durumu toplumda Suriyelilere yönelik ötekileştirici dilin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin izlediği yabancılara yönelik politikaların son yıllarda yaşanan yoğun göçler dolayısıyla revize edilmesinin çoğu Suriyeli insana vatandaşlık hakkı veriliyormuş gibi algılanması ve vasıflı Suriyeli ve vatansız çocuklara vatandaşlık verilmesi hususu Suriyeli mültecilerin ötekileştirilmelerine zemin hazırlamıştır.

Sonuç

Vatandaşlık politikaları Antik Çağlardan günümüze değin ülkelerin geleceğe dayalı temel motivasyon kaynağı olmuştur. Antik ve İlk Çağ yıllarında küçük şehir ve kasabalara aidiyeti simgeleyen vatandaşlık daha sonraları şehirlerin büyümesiyle daha kurumsal bir kimliğin tezahürü olmuştur. Aydınlanma Çağı (18. yy) ve Fransız İhtilali (1789) ile birlikte modern bir anlam kazanan bu kavram 19. asrın ortalarına doğru Osmanlı İmparatorluğunda da yankı bulmaya başlamıştır. Bu imparatorluğun mirasçısı konumunda olan Cumhuriyet ise ulus-devlet modelinin bir gereği olan ve bugünkü anlamıyla kullanılan vatandaşlık mefhumunu Alman ve Fransız modelleri çerçevesinde benimsemiştir. Cumhuriyetin erken yıllarında vatandaş tanımı fiziki antropoloji ile bilimsel bir alt yapılaşma sürecine girerken, 20. yüzyılın ortalarında bu pozitivist perspektif yerini daha sivil ve liberal bir tanıma bırakmıştır. Cumhuriyet’in 80’li yıllarına gelince, bu özgürlükçü ve sivil vatandaş tanımının ülkede karmaşaya yol açtığı düşünülmüş, buna binaen daha içe kapanık, dış tehditlere karşı tetikte ve muhafazakâr bir vatandaşlık tanımına gidilmiştir. 20. asrın sonları ve 21. asır Türkiye’inde her ne kadar demokratikleşme, küreselleşme ve neo-liberal politika ve uygulamalarla bu katı profil hafifletilmeye çalışılsa da bunun geri dönüşü muhtelif ideolojik yapılarca farklı olmuştur.

¹³¹ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “Geçici Koruma”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-sss>, 7 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹³² Gülyaşar 2011, 681.

¹³³ Paksoy & Şentöregil 2018, 237; Tunç 2015, 58; Tümtaş 2018, 26.

¹³⁴ “Geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye’de kalış hakkı sağlar. Ancak bu belge sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamaz.” Ayrıca bakınız: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “Geçici koruma belgesi kimlik sahibine Türk vatandaşlığı için başvuru hakkı sağlar mı?”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-sss>, 1 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

¹³⁵ Euronews “Bakan Soylu: Çocuklar dâhil 92 bin Suriyeliye vatandaşlık verildi”, 2 Ağustos 2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/02/bakan-soylu-92-bin-suriyeliye-vatandaslik-verildi-suleyman-soylu>, 27 Mart 2020 tarihinde erişildi.

Türkiye'nin tarihsel açıdan izlediği vatandaşlık politikalarının somut yansımaları Türk vatandaşlık modeli, temel hak ve ödevler ve yabancılara yönelik izlenen politikalarla anlam kazanmaktadır. Ancak bu politikaların ülke içi kimlikleri bütünleştirmeye yönelik teşvik edici yönleri varken, dış kimlikler açısından aynı düsturun varlığından bahsedilememektedir. Zira Sosyal Kimlik Teorisi bağlamında sosyo-kültürel dokuyla beslenen kimliklerin grup içi üyeleri homojenleştirirken, grup dışı kimliklere yönelik ötekileştirme eğiliminin olduğu bilinmektedir. Bu kimliği referans alan vatandaşların ise soybağı ile güçlenen bir hüviyet benimsediğinden söz edilebilmektedir. Dolayısıyla soybağı kıstasına dayanan Türk vatandaşlık modeliyle eğitilen ve motive edilen yurttaşların yabancılara öteki olarak görme durumları artabilmektedir. Buna binaen son yıllarda görülen Suriyeli mültecilere yönelik ötekileştirmelerin de çıkış noktasının izlenen ulus-devletçi vatandaşlık politikaları ve bu politikaların oluşturduğu tektipleştirici kimlikle ilintili olduğu düşünülmektedir.

Suriyeli mültecilerin yaşadıkları dezavantajlı durumların giderilmesi için devletçe insani yardım ve yabancılara yönelik birtakım kanun ve yönetmelikler düzenlense de toplumda bunların yansımaları tüm mültecilere vatandaşlık veriliyormuş gibi bir bakış açısı oluşturmaktadır; ancak belli bir cüzi kesime verildiği de söz konusudur. Bu bakış ister istemez ulus-devletçi modelden beslenen vatandaş profiline onların ötekileştirilmelerine neden olmaktadır. Ayrıca bazı temel hak ve ödevlerden mültecilerin yararlanması ve bu hakların esnetilmesi bir diğer ötekileştirme sebebi olarak gösterilebilmektedir. Zira Rekabet Teorisi açısından bu bireyler, vatandaşlar için etnik olduğu kadar sosyo-ekonomik yönden de bir tehdittir. Özellikle ekonomiyle yakından ilişkili olan eğitim, sağlık, barınma, çalışma gibi hakların mülteciler için genişletilmesi hususu karşısında vatandaşların genelde edindiği bu olumsuz tavrın bahsi geçen teoriyi destekleyecek türden bir bakış açısı olduğu mütalaa edilmektedir. Bu bağlamda mültecilere sağlanan insani kolaylıklar yurttaşlarca vatandaşlık hak ve ödevleriyle bağdaştırılarak bir ötekileştirme aparatı olarak kullanılmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik izlediği politikalar her ne kadar insani yardım kapsamında değerlendirilse de ülkenin ulus-devletçi yapısından gelen soybağı kriteri, yabancılara yönelik esnetilen kanun ve yönetmelikler ile temel hak ve ödevlerin yurttaşlarca geçici koruma statüsünde olan Suriyelilere vatandaşlık veriliyormuş gibi düşünülmesi bir öteki olarak değerlendirilmelerine yol açabilmektedir.

Kaynakça

Ahmad, F. (2008). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Sedat Cem Karadeli (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Alakel, M. (2011) ‘‘İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’si Millet İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar’’, Akademik Bakış Dergisi, 9, 1-30.
- Althusser, L. (1991). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Alp, Y., Özışık M. (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anbarlı Bozatay, Ş. (2010). ‘‘5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’na Göre Türk Vatandaşlığının Kazanılması’’, Yönetim Bilimleri Dergisi, 8(2), 165-182.
- Apak, H. (2015). ‘‘Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği’’, Birey ve Toplum, (5), 125-142.
- Aslan, C. (2017). ‘‘Türkiye’nin Yeni ‘Ötekileri’: Suriyeliler’’, Route Educational and Social Science Journal, 4(8), 335-341.
- Bayram, Y. (2016). ‘‘Türk-Arap İlişkileri Bağlamında Türk Toplumunda Değişen Arap İmajının Turizme Yönelik Çerçevesinde Temsili’’, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), 1683-1697.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, <http://www.multeci.org.tr/>, 3 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.
- Bobo, L. & Hutchings, L.V. (1996). ‘‘Perceptions of Racial Group Competition: Extending Blumer’s Theory of Group Position to a Multiracial Social Context’’, American Sociological Review, 61(6), 951-972.
- Bookchin, M. (1987). The Rise of Urbanisation and The Decline of Citizenship, San Fransisco: Sierra Club Books.
- Bostan, H.(20189). ‘‘Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu’’, Göç Araştırmaları Dergisi, 4(2), 38-88.
- Brown, S. & Gilmartin, M. (2019). ‘‘Migration and Mobilities’’, Social and Cultural Geography, <https://doi.org/10.1080/14649365.2019.1667019>.
- Busekit, A. V. (2004). Uses and Misuses of the Concept of Identity, Security Dialogue, 35(1), 81–98.
- Bülbül, K., Özipek, B.B., Kalın, İ. (2008). Aşk İle Nefret Arasında Türkiye’de Toplumun Batı Algısı, Ankara: SETA.
- Copeaux, E. (2006). Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Berktaş, A. (Çev.) , İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, H. (2001). ‘‘Devlet, İdeoloji ve Eğitim’’, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2), 201-211.
- Çetin, İ. (2016). ‘‘Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu’’, Sosyoloji Dergisi, (34), 197-222.
- Çoban, M. (2017). Fransa’da Siyasi Gelişmelerde Türk ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık Vakaları, Tınaz, N., Çelik Dirsehan, M. & Meral, S. (Ed.), *Fransa’da Müslümanlara Yönelik Ayrımcılıklar: 2015/2016 Yılları İzleme Raporu* içinde, 37-48, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Danişmend, İ.H. (1983). Türklük Meseleleri, İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Deniz, T. (2014). Uluslar Arası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye, TSA Dergisi, 18(1), 175-204.
- Devran, Y. & Özcan, Ö.F. (2016). ‘‘Söylemlerin Dilinden Suriye Sorunu’’, Marmara İletişim Dergisi, 25, 35-52.

- Durgun, Ş. (2010). “Cumhuriyetçi ve Liberal Anlayış Çerçevesinde Türkiye’de Vatandaşlık Sorunsalı”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 65-92.
- Erdoğan, M. (2003). Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye’ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler, Erdoğan, M.M. & Kaya, A. (Ed.), *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* içinde, 315-347, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eren, E. (1989). Yönetim Psikolojisi, 3. Baskı, 105, İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisat Enstitüsü Yayınları.
- Gencer, M. (2009). “Geç Osmanlı İmparatorluğu’nun Modernleşmesi Çerçevesinde Kimlik Sorunsalı”, Pultar, G. (Ed.), *Kimlikler Lütfen* içinde, 67-78, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015). “Türkiye ve Göç”, İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi, Kitaplar, http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf, 6 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.
- Göksu, T. (2002). “Maslow’un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu”, Polis Bilimleri Dergisi, 4(3-4), 27-48.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Bursa: Ekin Basın Yayın.
- Guibernau, M. (1997). Milliyetçilik: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilik, Domaniç, N.N.(Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Gülyaşar, M. (2017). “Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7(13), 678-705.
- Gündoğdu, Y. (2004). “Avrupa Birliği Yurttaşlığı, Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Oluşturabilir mi?”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 3(2), 11-27.
- Heater, D. (2007). Yurttaşlığın Kısa Tarihi, Delikara Üst, M.(Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Howe, S. (2002). Empire; A Very Short Introduction, Oxford: Oxford University Press.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. & Aydıngün, İ. (1998). “Türkiye’de İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, İçduygu, A.(Ed.), *Türkiye’de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997* içinde, 207-249, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İçduygu, A. (2006). Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları, İstanbul: TÜSİAD-T/2006-12/427.
- İlteş Gülşen, M. (2019). “Türkiye’de Yaşayan Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Vergi Adaleti Üzerindeki Etkileri”, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 4(7), 185-195.
- Kafesoğlu, İ. (1998). Türk Millî Kültürü, On yedinci Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karakılıç, C.& Müjdecı, M. (2014). “Yurttaşlık Bilgisi Kitaplarında Kimlik ve Vatandaşlık (1950-1960)”, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(11), 173-198.
- Karpat, K. (2009). Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, Ayas, G. (Çev & Ed.), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koyuncu, A. (2014). Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler, (1. Basım), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Meşe, E. (2017). “Soğuk Savaş Döneminde Türk Sağında Rus Algısı: Nefretin Kadim Nesnesi”, Giresun Üniversitesi VII. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum), 3690665, 131-141.

- Mora, N. (2009). *Alman Kültüründe Düşman İmgesi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mülteciler Derneği (2019). “Suriyeli Esnaflar Neden Vergi Vermiyor?”, 11 Eylül 2019, <https://mülteciler.org.tr/suriyeli-esnaflar-neden-vergi-vermiyor/>, 4 Nisan 2020 tarihinde erişildi.
- Ortaylı İ. & Küçükkaya, İ. (2016). *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özdemir, E. (2017). “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki Algıları”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1), 115-136.
- Özdil, M. (2017). “Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 383-400.
- Öztürk, Y. (2007). “Tarih ve Kimlik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(1), s.1-25.
- Paksoy, A. F. & Şentöregil, M. (2018). “Türk Basımında Suriyeli Sığınmacılar: İlk Beş Yılın Analizi (2011-2015)”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11(1), 237-256.
- Perruchoud, R. (1992). “Persons Falling Under The Mandate of The International Organization for Migration (IOM) and to Whom The Organization May Provide Migration Services”, *International Journal of Refugee Law*, 4(2), 205-215.
- Polat, E.G. (2011). “Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 128-157.
- Sherif, M. (1966). *Incommon Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*, New York: Houghton/Mifflin.
- Sıgır, Ü.(2017). “Gruplarda Bağlılık ve Performans İlişkisi Üzerine Nitel Bir Çalışma”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16, 481-490, <https://doi.org/10.18092/ulikidince.321651>.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşek, S. (2002). “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bil. Dergisi*, 3(3), 29-39.
- Şit, B. (2008). “Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 76, 64-82.
- Tajfel, H. (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Temelat, N. (2011). “Ülke Anayasalarında Vatandaşlık Tanımları”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi*, 26133, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/vatandaslik_tanimlari.pdf, 25 Nisan 2019 tarihinde erişildi.
- Transatlantik Eğilimler (2013). *Transatlantic Trends Key Findings 2013. The German Marshall Fund of the United States Strengthening Transatlantic Cooperation*, <http://trends.gmfus.org/files/2013/09/TT2013-Key-FindingsReport-in-Turkish.pdf>, 5 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.
- Tunç, A. Ş. (2015). “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, *Tesam Akademi Dergisi* 2(2), 29-63
- Turner, B. (1993). *Contemporary Problems in The Theory of Citizenship*, London: Sage Publications.
- Tülin, H. (1952). *Yurttaşlık Bilgisi-İlkokul 5. Sınıf*, İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Tümtaş, M. S. (2018). “Toplumsal Dışlanmadan Vatandaşlık Tartışmalarına Suriyeli Kent Mültecileri”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(37), 26-47

Türk, E. (2019). “Türk Basınında Suriyeli Göçmenlere İlişkin Haberlere Yapılan Yorumların İncelenmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 17-30.

Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (2018). Türk Halkının Suriyeli Sığınmacı/Mülteci Algısı, Ankara. <http://turksam.org/dosyalar/2018/07/TU%CC%88RKSAM-Rapor-1%CC%87c%CC%A7.pdf>, 4 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

Ünal, S. (2014). “Türkiye’nin Beklenmedik Konukları: ‘Öteki’ Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi”, Zeitschriftfürdie Welt der Türken Journal of World of Turks, 6(3), 65-89.

Üstel, F. (2009). Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zick, A. & Küpper, B. (2006). Soziale Dominanz, Frey,D. & Bierhoff,H.W.(Ed.), *Handbuch Sozialpsychologie und Kommunikationspsychologie* içinde, 71-76, Göttingen: Hogrefe.